

انتخاب منابع اطلاعاتی

نوشته: جیل لامبرت
ترجمه: مهری صدیقی

ZA

۳۰۷۵/۵۲

۸ الف ۲ ل /

۱۳۸۰

ن. ۴۰

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران
تهران - ۱۳۸۰

انتخاب منابع اطلاعاتی

نوشته: جیل لامبرت

ترجمه: مهري صديقي

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

تهران - ۱۳۸۰

Lambert, Jill

لامبرت، جیل

انتخاب منابع اطلاعاتی / نوشته جیل لامبرت؛ ترجمه مهری صدیقی. [ویراستار علی حسن قاسمی، به کوشش محمود بابایی]. - تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۸۰.

د، ۹۳ ص.

عنوان اصلی: Information resources selection.

کتابنامه.

واژه‌نامه.

۱- منابع اطلاعاتی ۲- منابع اطلاعاتی - مدیریت

الف. صدیقی، مهری، مترجم ب. قاسمی، علی حسین، ویراستار

ج. بابایی، محمود. د. عنوان.

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (پژوهشکده)

۸ الف ۵۲ / ۳۰۷۵ ZA

۱۳۸۰

عنوان: انتخاب منابع اطلاعاتی

نویسنده: جیل لامبرت

مترجم: مهری صدیقی sedighi@irandoc.ac.ir

ویراستار: علی حسین قاسمی

به کوشش: محمود بابایی babaie@irandoac.ac.ir

ناشر: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران. تهران - خیابان انقلاب - چهارراه فلسطین -

شماره ۱۱۸۸. صندوق پستی: ۱۳۷۱-۱۳۱۸۵

نمابر: ۶۴۶۲۲۵۴

تلفن: ۶۴۶۲۵۴۸

<http://www.irandoc.ac.ir>

نوبت چاپ: اول (۱۳۸۰)

قیمت: ۵۵۰۰ ریال

شابک: ۹۶۴-۷۵۱۹-۰۱-X

انتشار نسخه الکترونیکی رایگان توسط این انداک
www.irandoc.ac.ir

درباره متون آموزشی «اسلیب»*

متون آموزش «اسلیب» (انجمن کتابخانه‌های تخصصی و دفاتر اطلاع‌رسانی) به لحاظ طرح مباحث نو در حوزه اطلاع‌رسانی و کتابداری و نیز شیوه‌ارائه مطالب از اهمیت خاصی برخوردار است.

تأمین منابع آموزش مناسب به زبان فارسی و کوشش در جهت ارتقای سطح دانش اطلاع‌رسانان و کتابداران. دلایل اصلی اقدام مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران برای ترجمه و نشر برخی از منابع آموزشی اسلیب به شمار می‌آید. حاصل این اقدام به تدریج منتشر و در اختیار دانش پژوهان قرار می‌گیرد.

از این مجموعه، آثار زیر به زود منتشر خواهد شد:

***دورکاری برای کتابداری و اطلاع‌رسانان**

***ارزشیابی خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی**

***مدیریت مجموعه‌های فیلم و ویدیو**

***مدیریت خودکار سازی کتابخانه‌ها**

***تبلیغ کارآمد سایت وب**

***برنامه ریزی حوادث در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی**

***تهیه راهنما برای خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی**

* Association of Special Libraries and Information Bureau: ASLIB

فهرست مندرجات

۱	۱.مقدمه
۹	۲.مشاوره و نکته‌یابی
۱۰	درخواست‌های کاربران
۱۱	ارتباط با کاربر دیگر
۱۲	مآخذ
۱۴	خلاصه‌کردن
۱۶	۳.تشخیص آنچه موجود است
۱۶	متون تبلیغاتی
۱۸	فهرست‌های تأمین‌کنندگان
۱۸	کتابشناسی ملی بریتانیا (بی‌ان‌بی)
۱۹	مجلات و نشریات موضوعی
۱۹	آثار مرجع
۱۹	اطلاعات پایگاه‌های اطلاعاتی
۲۰	متون حرفه‌ای
۲۰	نمایشگاه‌ها و بازارهای تجاری
۲۱	اینترنت

۲۲	ابزار کاوش شبکه‌ای
۲۳	مجموعه‌های موضوعی
۲۴	خدمات کتابخانه مدار
۲۵	مآخذ چاپی
۲۷	۴. ابزارهای انتخاب
۲۷	مجموعه‌های «به شرط»
۲۸	دیدار از کتابفروشی‌ها
۲۹	نسخه‌های بازبینی
۲۹	نقدها
۳۰	امانت بین کتابخانه‌ای
۳۰	نمایشگاه‌ها و بازدیدها
۳۱	دوره‌های آزمایشی رایگان
۳۲	آزمایش پیش از عرضه
۳۳	۵. ارزیابی محتوا
۳۴	پوشش
۳۸	سطح
۳۹	جاری بودن
۴۱	کیفیت
۴۳	نمایه‌سازی
۴۵	جایگزین‌های احتمالی
۴۷	هزینه
۵۰	۶. ارزیابی نرم‌افزار

۵۰	میانجی کاربر
۵۵	امکانات کاوش و برونداد
۶۰	۷. سازو کارهای تحویل اطلاعات
۶۱	گزینه‌ها
۶۶	روش تأمین اطلاعات
۶۶	قالب
۶۷	سهولت
۶۸	سطح استفاده
۶۹	ملزومات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری
۷۰	مالکیت و مجوز
۷۱	کارکنان لازم
۷۱	تأثیر بر دیگر خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌ای
۷۲	صرفه‌مندی
۷۳	۸. بودجه‌بندی و مسائل مدیریت دیگر
۷۳	مالیات
۷۴	تخفیف‌ها
۷۵	خرید ائتلافی
۷۶	قیمت‌گذاری شبکه‌ای
۷۸	هزینه‌های تکراری
۷۸	تخصیص بودجه
۸۰	ترتیب‌های مالی دیگر
۸۱	بودجه‌های تفویض شده
۸۲	خط‌مشی‌های توسعه‌ی مجموعه

۸۵	نظارت بر کاربرد
۸۵	نوآوری
۸۵	۹. منابعی برای کسب اطلاعات بیشتر
۸۸	کتاب
۸۹	مقاله
۹۰	سازمان‌ها
۹۲	ابزارهای کاوش در اینترنت
۹۳	واژه‌نامه

۱. مقدمه

یکی از اصلی ترین مسئولیت های هر کتابخانه و مرکز اطلاع رسانی، انتخاب اطلاعات مناسب می باشد . می توان گفت که تمامی فعالیت های دیگر، از خدمات پرس وجو گرفته تا امکانات فتوکپی، بطور مستقیم یا غیرمستقیم در ارتباط با انتخاب منابع اطلاعاتی می باشد . بهر حال برخلاف آنچه که دیگران ممکن است تصور کنند، انتخاب منابع هرگز کار ساده ای نبوده؛ خدمات اطلاع رسانی از هر نوع عمومی، دانشگاهی یا تجاری که باشد، نیازهای فراوان مراجعان در مقابل بودجه های موجود، همواره یکی از دغدغه های عمده در حرفه ی اطلاع رسانی بوده است . در طی دهه ی ۱۹۹۰ این موازنه، با توجه به پیچیده تر شدن فرآیند انتخاب، مشکل تر گردید. این پیچیدگی را می توان به عوامل مختلف، بخشی فناورانه و بخشی اقتصادی نسبت داد.

کمیت اطلاعات

یکی از نتایج غیرمستقیم تحول در فناوری اطلاعات، افزایش قابل ملاحظه ی تعداد منابع موجود بوده است . بخشی از این تغییر را می توان نتیجه ی ورود نشر رایانه ای رومیزی، با هزینه های کم و کیفیت بالای خروجی آن ها دانست: اما

عامل اصلی، رشد اطلاعات الکترونیکی می باشد امروزه مجموعه ی فزاینده ای از دانش، فقط در قالب ماشین خوان وجود دارد. هم اینک طیف بسیار وسیع تری از اطلاعات نیز موجود م ی باشد. چند سال پیش دامنه ی منابع الکترونیکی متن کامل به متن و برخی نمودارها محدود م ی شد؛ ولی امروزه به کمک فناوری چندرسانه ای، صدا، تصویر، نقاشی متحرک و تعامل، عناصر معمول در بسیاری از منابع به شمار م ی روند. در حالی که روزی پایگاه های اطلاعاتی عددی، تنها شامل داده های خام بودند، امروزه بسیاری از آن ها دارای نرم افزارهایی هستند که اطلاعات را تحلیل می کنند و بصورت نمودار و جدول نشان می دهند. آمار و ارقام چشمگیرند؛ بعنوان مثال، ارقام گردآوری شده برای بخش تحقیق و توسعه ی کتابخانه ی بریتانیا، افزایشی معادل ۴۰۰ درصد را از نظر عناوین دیسک های نوری منتشر شده در بین سال های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۵ نشان می دهند.^(۱)

اینترنت

اینترنت را با مجموعه ی وسیع و متنوع اطلاعات در تقریباً همه ی موضوعات قابل تصور، بعنوان یک منبع بالقوه اطلاعات نمی توان نادیده گرفت. اگر آمار دیسک های نوری چشمگیر است، این آمار برای اینترنت، فوق العاده عظیم است: بیش از ۵ میلیون رایانه میزبان که ۳۰ میلیون نفر را در بیش از ۱۵۰ کشور به یکدیگر ارتباط می دهند.^(۲) بخش بزرگی از رشد چشمگیر اخیر را می توان به ظهور شبکه ی وب جهانی (میانجی فرامتنی که به منظور تأمین دسترسی آسان به منابع موجود در اینترنت ایجاد شده) نسبت داد. اما این توسعه، مشکلاتی را نیز به همراه خود دارد که از جمله ی آنها، نبود یک ساختار سازمانی برای مکانیابی منابع مربوط می باشد. علاوه بر آن، بسیاری از

این منابع، مورد هیچ نوع نظارت خارجی قرار نمی‌گیرند، و بدین ترتیب مشکلاتی را از نظر کیفیت اطلاعات بازیابی شده، ایجاد می‌کنند.

سازوکارهای تحویل مدرک

عامل پیچیده‌ی دیگری که انتخاب کنندگان بناچار با آن درگیر هستند، گستردگی فزاینده‌ی حوزه‌ی سازوکار تحویل مدرک می‌باشد. در گذشته‌ای نه چندان دور، چاپ وسیله‌ی اصلی انتقال اطلاعات بود، ولی امروزه ما با طیف وسیعی از گزینه‌های الکترونیکی مواجه هستیم. در یک سطح، این امر ممکن است مستلزم انتخاب بین نگارش‌های چاپی و دیسک نوری یک ابزار مرجع استاندارد باشد؛ این تصمیم‌گیری، سؤالاتی را درباره‌ی سهولت کار با نسخه‌ی چاپی، در مقابل امکانات پیشرفته‌ی جستجو که با نسخه‌ی رایانه‌ای آن همراه است، موجب می‌شود. در سطح دیگر، این مسئله مستلزم یک تصمیم‌گیری دشوار درباره‌ی مناسب‌ترین منبع الکترونیکی موجود برای تحویل مدرک می‌باشد. تا چند سال پیش، و انجام جستجو دسترسی شبکه‌ای به خدمات پیوسته، مستلزم استفاده از یک میزبان تجاری نظیر «دیالوگ»^۱ جستجو توسط یک واسطه بود. امروزه طیف گسترده‌ای از سازوکارهای تحویل مدرک عرضه می‌شود. مجموعه‌ای از اطلاعات مشابه را می‌توان از طریق میزبان‌های پیوسته‌ی تجاری، یا حداقل در دانشگاه‌های انگلستان - از طریق طرح‌های همکاری و مشارکت دانشگاهی نظیر «بیدز»^۲ (خدمات داده‌ای و اطلاع رسانی «بث»)، از اینترنت، مستقیماً از ناشر، یا بر روی دیسک نوری به دست آورد. گزینه‌ی آخر نه فقط قطعی و آسان است، بلکه امروزه شبکه کردن دیسک‌های

^۱ DIALOG

^۲ Bath Information and Data Services (BIDS)

نوری نیز با یک رایانه‌ی قوی برای انتقال اطلاعات به دیسک سخت، عملی می‌باشد و بدین ترتیب، سرعت فرآیند جستجو افزایش قابل ملاحظه‌ای می‌یابد.

تغییر فناوری

طراحی و بودجه بندی منابع، بعلاوه سرعت تغییر فناوری، بسیار بی ثبات گردیده. در حالی که بازار دیسک نوری در حال حاضر ترقی ناگهانی کرده، ولی آینده‌ی آن بی ثبات‌تر شده است. مباحثات زیادی درباره‌ی محدودیت‌های فنی دیسک نوری، امکان موقتی بودن این فناوری، و احتمال این که این وسیله با گسترش دسترسی شبکه‌ای و ابربرگراه‌های اطلاعاتی بلا استفاده گردد صورت گرفته است. در صورتی که این مطلب درست باشد، به کارگرفتن مبالغ بسیار زیاد برای نصب یا توسعه‌ی تجهیزات و شبکه‌های دیسک نوری چقدر عاقلانه است؟

دستیابی یا مالکیت

همانگونه که پیشرفت در شبکه بندی، انتقال مقادیر بسیار بزرگ تر اطلاعات را به کار ایستگاه^۱ امکانپذیر می سازد، دسترسی مستقیم نیز، دیگر به معنای بازیابی فیزیکی عناوین از قفسه های یک کتابخانه نیست. توسعه‌ی تحویل مدرک الکترونیکی بتدریج موجب رهایی از یک وضعیت دشوار حرفه‌ای قدیمی می شود: آیا باید به خرید پیشاپیش مدرک، با این انتظار (یا این امید) که مفید باشد، اقدام کرد؛ یا باید منتظر ماند تا یک نیاز مشخص بیان گردد و با تأخیرات ضمنی در خرید یا امانت عنوان درخواستی روبرو شد؟

¹ workstation

در آینده با رشد خدماتی چون «آنکاور»^۱ (از «نایت‌ریدر» و «اینساید اینفورمیشن»^۲ از کتابخانه‌ی بریتانیا)، ضرورت ارزیابی مجدد، بخصوص در مورد مجموعه‌ی پاینده‌ها، احتمالاً بیش‌تر خواهد بود. این پایگاه پایگاه‌های اطلاعاتی «کاس-یاس» (خدمات آگاهی رسانی جاری و همراه با تأمین تک مقاله)^۳، دسترسی الکترونیکی و کاوش^۴، پذیر به مندرجات طیف عظیمی از مجلات، و نیز امکان به دست آوردن نسخه‌هایی از مقالات مشخص را بوسیله‌ی نمابر، و در آینده از طریق شبکه فراهم می نمایند. بهر حال این گذار از فراهم‌آوری «فقط موردی»^۵ بموقع، احتمالاً مشکلات خاص خود را خواهد داشت که از جمله‌ی آن‌ها، مقاومت کاربر و ماهیت بی‌انتهای الزامات مالی می‌باشد.

نشر الکترونیکی

دو شیوه‌ی پیشرفته‌ی دیگر که اگر چه هنوز تا اندازه‌ای در مرحله‌ی تجربی هستند، بر موجودی‌ها مؤثرند عبارت‌اند از نشر درخواستی و نشر سفارشی الکترونیکی. اختلاف بین این دو شیوه چندان مشخص نیست، اما عموماً نشر سفارشی الکترونیکی، انتخاب مواد از میان طیفی از منابع، به هم پیوستن و چاپ آن‌ها با پرداخت حق امتیازات به ناشران مربوطه شمرده می‌شود. این رویکرد در محیط‌های علمی پژوهشی توجه زیادی را به خود جلب کرده است. نشر درخواستی، گرایش به ارجاع به خدماتی نظیر «آدنیس»^۶ دارد که دارای

^۱ UnCover

^۲ InsideInformation

^۳ Current Alerting Services combined with Individual Article Supply (CAS-IAS)

^۴ Search

^۵ Just-in-case

^۶ ADONIS

مجموعه‌ی بسیار بزرگی از مقالات در طیف گسترده‌ای از مجلات زیست پزشکی است که بر روی دیسک نوری ذخیره شده، و هر مقاله که چاپ شود، با قیمتی که حق امتیازهای ناشر مربوطه را نیز شامل می شود، محاسبه می گردد. هر چند این گونه روش‌های تأمین مدرک، جاذبه‌های روشنی برای کتابداران دارند، ولی این آسایش خاطر احتمالاً دیری نمی پاید، زیرا مشکلات گریزناپذیر حق مؤلف^۱ پیش می آیند که باید قبل از استفاده گسترده از این نوع روش‌ها مرتفع گردند.

انتظارات کاربر

همچون امکانات عمومی دیگر نظیر آموزش و بهداشت، بسیاری از کاربران امروزه انتظارات بسیار زیادتری از آنچه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی می‌توانند ارائه نمایند، دارند. برای تحلیل این وضعیت، مجموعه‌ای از دلایل را می‌توان عنوان نمود: انتظارات ناشی از امتیازهای مصرف کنندگان، فشارهای ناشی از اشتغال، نیاز به کسب صلاحیت، به علاوه‌ی این باور عام که رایانه‌ای شدن باید موجب پیشبرد دسترسی به اطلاعات گردد و نه مانع آن. بهر حال، دلایل این وضع هر چه که باشند، روشن است که نیازهای کاربران بطور فزاینده‌ای پیچیده‌تر می‌شوند، ضمن آن که کاربران کم‌تر می‌توانند یا می‌خواهند که منتظر اطلاعات درخواستی بمانند.

محدودیت های مالی

جالب این که این انتظارات بالا در زمانی بروز می‌یابند که بسیاری از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی با محدودیت‌های بسیار شدیدتر مالی - نه فقط

¹ copyright

از نظر تأمین منابع، بلکه در تدارک نیروی انسانی لازم برای این منظور روبرو هستند. بعلاوه در برخی زمینه های موضوعی، قیمت ها به مراتب بیش از سطح تورّم افزایش یافته اند مثلاً هزینه ی متوسط مجلات پزشکی، علمی و فنی بین سال های ۱۹۸۹ و ۱۹۹۴ نزدیک به ۱۰۰ درصد افزایش یافته .این وضع، به علاوهِ جنبش عمومی تمامی حرفه ها به سمت پاسخگویی و مسئولیت بیش تر، اهمیت تصمیمات مربوط به انتخاب را که بر اصول محکمی استوار باشند و در مواقع لزوم بتوان آن ها را توجیه کرد و توضیح داد، بیش تر می سازد.

البته اصول اساسی انتخاب مواد با معیارهای تعیین شده ی قبلی که برای ارزیابی کتاب مورد استفاده قرار می گرفت و نسل های قبلی دانشجویان کتابداری با آن ها آشنايند، تفاوتی ندارند. ولی اگر مشخصات منحصر به فرد اطلاعات الکترونیکی را در نظر آوریم، معیارها وسیع تر و پیچیده تر می شوند و انتخاب منابع در قالب الکترونیکی نه تنها مستلزم تصمیم گیری پیرامون ارزش و سودمندی ماده ی مورد نظر، بلکه نیازمند انتخاب مناسب ترین سازوکار تحویل مدرک و میانجی کاربر^۱ نیز می باشد. ما بتدریج از موقعیتی که در آن مدارک خریداری و در حصار دیوار کتابخانه نگهداری می شد، به سمت یک موقعیت دوگانه می رویم که در آن، بیش تر اطلاعات، مورد تملک نیست، بلکه از طریق یک خدمات ارائه می گردد. این تغییر، طبعاً مسائل دشواری را درباره ی شیوه ی انتخاب و کنترل اطلاعات الکترونیکی و ترکیب آن ها با موجودی کنونی موجب می شود: زیرا مشخص است که حداقل در میان مدت منابع چاپی هنوز بخش اصلی بسیاری از مجموعه ها را تشکیل خواهند داد.

¹ User interface

هدف از این راهنما، تلاش برای روشن کردن مسائل موجود در ارتباط با انتخاب منابع اطلاعاتی در هر دو قالب چاپی و الکترونیکی، و نیز پیشنهاد معیارهای عملی است که بتوان در ارزیابی مواد، آن‌ها را به کار بست. در اینجا لازم است روشن شود که «خرید خوب» وجود ندارد. تعداد منابعی را که قطعاً باید برای هر نوع از خدمات تهیه گردد، می‌توان از دو جهت بررسی کرد. بقیه‌ی منابع در دسته‌ی «ممکنات» قرار می‌گیرند در صورتی ارزش انتخاب دارند که با حوزه‌ی موردنظر مرتبط باشند، اطلاعات آن‌ها ربط کافی با کاربران داشته باشد، و هزینه‌ی آن‌ها نیز قابل تأمین باشد. مسائل ممکن است مشابه باشند، ولی قطعاً در هر نوع از خدمات، پاسخ‌ها متفاوت خواهند بود.

منابع

1. Library & Information Statistics Tables for the United Kingdom; compiled and published for the British Library Research & Development by the Library & Information Statistics Unit (LISU). Loughborough University, LISU, 1995.
2. The Gale Guide to Internet Databases. Ditroit, Gale Research, 1995.

۲. مشاوره و نکته یابی

نقطه‌ی شروع هر راهنما در انتخاب منابع اطلاعاتی، باید کاربران باشند. تعیین نیازهای اطلاعاتی آنان از اهمیت حیاتی برخوردار است و شناخت هر چه بیشتر این نیازها، انتخاب هر چه بهتر را موجب خواهد شد. کاربران در تشخیص منابع بالقوه ارزشمند اطلاعاتی، تا حد زیادی احتمالاً بیش از آن که خود بدانند به توانایی کتابداران و اطلاع رسانیان وابسته و وابسته اند. در هنگام کشف آنچه موجود است، و نیز در حذف منابع نامرتبط، آگاهی از علائق افراد الزامی است. این آگاهی برای تخمین سطح احتمالی تقاضا برای یک منبع، و این که آیا این میزان تقاضا به عنوان مجوز خرید کافی است، نیز اهمیت همسان دارد.

بهر حال، به نظر می رسد برای یک تازه وارد، بویژه اگر با حوزه یا زمینه‌ی موضوعی مربوطه ناآشنا باشد، تشخیص این که کاربران یک مرکز به چه چیزی نیاز دارند، یک کار همراه با ترس و بیم باشد. هر چند متون زیادی درباره‌ی نیازهای کاربران وجود دارند، بخش خیلی کوچکی به وجوه عملی نحوه‌ی انجام یک ارزیابی می پردازند.

به دست آوردن یک شناخت تفصیلی نیازمند تلاش است هر چند که بیش تر کاربران غوغاگر همیشه آنچه را که می خواهند طلب می کنند، اما تشخیص نیازهای اکثریت خاموش، مستلزم رویکرد فعال تری است. انجام این ارزیابی

مستلزم مجموعه‌ای از رویکردها است که دامنه‌ی برخی از آن‌ها به انواع خاصی از خدمات محدود می‌گردد، در حالی که بقیه به طور عام قابل کاربرد می‌باشند.

درخواست‌های کاربران

یکی از روش‌های اصلی در هر نوع از خدمات، اقدام بر اساس درخواست‌های کاربران می‌باشد. پرسش‌های آنان، خصوصاً آن‌ها که یافتن پاسخ برایشان مشکل می‌باشد، غالباً شاخص‌های بسیار خوبی از حوزه‌هایی هستند که نیاز به منابع بیش‌تری دارند. یک پرسش درباره‌ی یک موضوع ممکن است برای خرید یک منبع نباشد، ولی هنگامی که چندین کاربر تقاضای اطلاعات مشابهی را دارند، کم‌کم باید به منابع موجود توجه کرد، خصوصاً در مرکزی که توسط افراد متعدد اداره می‌شود، نگهداری سابقه‌ای از حوزه‌های موضوعی مورد پرسش، یا حداقل از پرسش‌هایی که پاسخ دادن به آن‌ها مشکل است، یک فعال‌کننده‌ی خوب حافظه می‌باشد.

منبع اطلاعاتی مشخص دیگری که بویژه در کتابخانه‌های عمومی و علمی پژوهشی وجود دارد، منابعی هستند که خود کاربران، شخصاً و از طریق رزروکردن و سیستم امانت‌بین کتابخانه‌ای درخواست می‌کنند. اصولاً چنین درخواست‌هایی در دو دسته جای می‌گیرند: آن‌ها که باید خریداری شوند و

آن‌ها که، یا به دلیل هزینه و یا بدین دلیل که اطلاعاتی که خرید آن را توجیه کند بسیار محدود می‌باشد، قابل تهیه نیستند.

شاید امانت گرفتن موادی که در دسته‌ی دوم قرار می‌گیرند، از طریق امانت بین کتابخانه‌ای امکانپذیر باشد. هر معیاری که برای تصمیم‌گیری درباره‌ی انتخاب منابع به کار رود، مهم این است که به این درخواست‌ها به شکلی بیش از حد ماشینی پرداخته نشود، وگرنه فرصت دستیابی به نقدهای مربوط به نوع مواد درخواستی وجود نخواهد داشت. تمامی درخواست‌ها از نظر کاربران اهمیت دارند، خواه این درخواست‌ها منجر به خرید مواد بشوند یا نه، همگی به ترسیم نموداری از مشتریان مرکز کمک خواهند کرد.

در کتابخانه‌ها و واحدهای اطلاعاتی تخصصی‌تر، مقیاس پرس‌وجوها ممکن است متفاوت باشد، اما اصول مشابهی برای نظارت بر آن‌ها به کار بسته می‌شود. مثلاً درخواست‌های کاوش پیوسته ممکن است خط سیر مفیدی برای جهت‌گیری فعالیت‌های سازمان ایجاد نمایند. انجام یک کاوش در آغاز یک پروژه ممکن است فرصت خوبی برای کشف علائق دائمی یا موقتی احتمالی ایجاد نماید.

ارتباط با کاربر

ایجاد و تداوم ارتباط خوب با کاربران، هم از طریق کانال‌های رسمی و هم کانال‌های غیررسمی ارتباطی، از اهمیت همسان برخوردار است. یکی از ساده‌ترین و درعین حال مؤثرترین راه‌های رسیدن به این هدف، گفتگوی مستقیم با خود کاربران، در هر فرصت ممکن می‌باشد. مثلاً تحویل اطلاعاتی نظیر یافته‌های یک کاوش پیوسته به خود شخص، به مراتب بهتر از استفاده از پست الکترونیکی یا پست داخلی است غالباً کسی که به او برخورد کنید نیز نیازمند اطلاعات است و هر چه تماس‌هایش تر باشند، ارائه‌ی خدمات بهتر می‌شود. البته در یک محیط پرمشغله،

فرصت یافتن برای پی بردن به علائق کاربران و نظرخواهی از ایشان شاید مشکل باشد، و کشف این که مثلاً آن ها بیش تر کتاب های مربوط به رایانه را قدیمی می دانند، دردناک است. بهر حال بعنوان یک هشدار درباره ی نیازها و دریافت های ارباب رجوع، همواره به یاد داشته باشید که نظرات کاربران آگاه بسیار باارزش است.

در یک مؤسسه ی تجاری یا علمی پژوهشی، برقراری تماس با رؤسای بخش ها یا قسمت ها شاید راه بسیار مؤثری برای کشف مسیر علائق درازمدت باشد. تعیین قرار ملاقات با این کارکنان کلیدی، وسیله ی خوبی برای معارفه و نیز روابط عمومی مؤثر برای خدمات شماست. ارائه ی یک معرفی کوتاه درباره ی مرکز شما یا یک وجه خاص از آن نیز می تواند فرصت خوبی برای جلب بازخورد از کاربران درباره ی علائقشان فراهم نماید. مثلاً در یک محیط صنعتی، ترتیب دادن یک سمینار سالانه با هر گروه تحقیق، که در آن سمینار احتمالاً جزئیات پروژه های جدید مشخص می گردند، امکان پذیر است.

بصورت رسمی تر، ساختار کمیته در یک سازمان باید فرصت روزآمد ماندن در راستای درازمدتی را که آن مؤسسه در پیش گرفته، فراهم نماید. در دانشگاه ها و دانشسراها دستور جلسه ی کمیته های دانشکده، آموزشگاه و سایر بخش های مطالعاتی، شامل طرح هایی برای دوره های جدید و تغییراتی در مسیر علائق تحقیقاتی می باشد؛ و در شناسایی منابع آینده اهمیت اساسی دارد، و دلیل عمده ای است برای این که کتابخانه و مرکز اطلاع رسانی در چنین جلساتی نماینده داشته باشند.

مآخذ دیگر

اگرچه در آغاز، بررسی دقیق مستندات داخلی یک سازمان بررسی های سالانه، گزارش ها، نشریات داخلی و نظایر آن راهنمای چندان امیدبخشی به نظر نمی رسد اما چه بسا دارای مزایایی باشد. پیشرفت یک پروژه ی تحقیقاتی عموماً

به شکل گزارش‌های موقتی و نهایی، مکتوب می‌شود و غالباً با مسئولیت واحد اطلاع‌رسانی، نمایه‌سازی و ذخیره می‌گردد. مرور یکی دو صفحه‌ی اوّل این گزارش‌ها به ارائه‌ی ایده‌ای از دامنه و مقیاس کار کمک خواهد کرد. برنامه‌های داخلی معمولاً شرحی از کارکنان جدید و زمینه‌های علاقه‌مندی آن‌ها در خود دارند اطلاعات مفیدی که ممکن است برای رسیدن به مجموعه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی از طریق دیگر، ماه‌ها وقت بگیرد.

در خدمات علمی-پژوهشی، فهرست‌های موادخواندنی عنصر اصلی در تعیین منابع مورد نیاز هستند. همانطور که هرکسی که در این‌گونه کتابخانه‌ها کار کرده مطلع است، مشکل اصلی، گرفتن این فهرست‌ها از مدرسان و استادان مربوطه است. مطمئناً برای رسیدن به نتایج دراینجا، یک رویکرد فعال-و بسیار پیگیرانه-لازم است. هنگام درخواست فهرست‌ها، جادارد از کارکنان پرسیده شود که آیا عناوین درخواستی را در گروه‌های زیر دسته‌بندی می‌کنند یا خیر: موادخواندنی‌پایه، اطلاعات زمینه‌ای، و موادی که انتظار می‌رود خود دانشجویان خریداری کنند. بدین ترتیب ایده‌ای از درخواست‌های احتمالی برای هر عنوان به دست می‌آید.

انجام یک پیمایش درمقیاس کوچک اگرچه وقتگیر است، ولی شیوه‌ی روش‌مندی برای پی‌بردن به نیازهای کاربران است. بدیهی است که باید به هشدارهای معمول توجه کرد:

نمونه‌انتخاب‌شده باید نماینده‌ی جمع‌بیش‌تری باشد، هیچ‌سؤال «سو» دهنده‌ای وجود نداشته باشد، و نیز به این نکته توجه‌شده‌باشد که کاربران همیشه نمی‌توانند نیازهایشان را توضیح دهند، یا این که اعمالشان ممکن است با گفتارشان یکی نباشد. علیرغم این محدودیت‌ها، پیمایش ممکن است به روشن نمودن حوزه‌های نیاز کمک کند کاربران در اشاره به به نقاط اصلی کمبود یا به اطلاعات قدیمی یا

اطلاعاتی که بسختی قابل دسترسی است، درنگ نخواهند کرد. گواه واقعی از سوی خود کاربران نیز احتمالاً در هر پیشنهاد، برای سرمایه‌گذاری اضافی در منابع جدید، سرمایه‌ی خوبی است. در مواردی که میزان قابل سنجشی از موجودی فراهم است، روش دیگر، توجه به آمار استفاده، از قبیل ارقام امانت و درخواست‌های رزرو می‌باشد. بهر حال در عین ارائه‌ی شاخصه‌های علاقه‌مندی و گرایش، این نکته را نباید از نظر دور داشت که فقط استفاده از منابع موجود اندازه‌گیری شده‌اند. تحلیل درخواست‌های امانت بین کتابخانه‌ای می‌تواند سرنخ‌هایی از مواد موردنیازی که در محل موجود نیستند، به دست دهد. به لحاظ نظری، در صورت استفاده از یک نظام کتابگردانی ماشینی، تحلیل این گونه آمارها نسبتاً آسان است. استخراج اطلاعات معنادار، بدون گرفتارشدن در جزئیات بی‌ربط، یا صرف زمان فوق‌العاده زیاد، همیشه هم ساده نیست. روش کم‌تر نظام‌مند ولی مفید، بررسی منظم قفسه‌های رزرو، کتاب‌های منتظر برگشت به قفسه، و درخواست‌های امانت بین کتابخانه‌ای است زیرا این‌ها اقلامی هستند که جزو درخواست‌های جاری می‌باشند.

این اختیار نیز برای هر کتابخانه یا واحد اطلاعاتی وجود دارد که نظرات کاربران را مستقیماً از طریق یک صندوق پیشنهادها، یا بوسیله‌ی چاپی جویا گردد. مطمئناً برخی از این نظرات، انتقادآمیز خواهند بود و جملاتی از قبیل: «من کلی منتظر مانده‌ام که...» را عنوان می‌کنند، ولی امید می‌رود که برخی نیز تعریف‌هایی را در خود داشته باشند، نظیر «کارکنان شما خیلی کمک نموده‌اند...». این نظرات از حیث انتخاب منابع، نتایج مثبتی خواهند داشت، توضیحاتی که حوزه‌های موضوعی مهمی را که به اطلاعات بیش‌تری در آن‌ها نیاز است، یا مواردی را که نسخه‌های اضافی از یک منبع باید خریداری گردد مشخص می‌کنند.

خلاصه کردن

با مرور نیازها و علائق کاربران، نکات مهمی درباره‌ی پس‌زمینه، الگوهای کاری، روش‌های آنان برای جستجوی اطلاعات، سطح مهارت‌های رایانه‌ای آنان باید روشن شوند. در انتخاب منابع اطلاعاتی توجه به این مسائل بسیار اهمیت دارد. مثلاً آگاهی از این که بیش‌تر کارکنان یک دانشگاه دارای کارایستگاه خاص خود هستند که با شبکه‌ی دانشگاه مرتبط می‌باشد، گرفتن اشتراک جامع «بیدز» (خدمات پیوسته‌ی دانشگاهی برای کاربران نهایی) را توجیه می‌کند. همچنین در یک محیط بازرگانی، این نکته که بسیاری از کاربران فقط به اطلاعات جاری نیاز دارند، احتمالاً مانع از خرید یک دیسک نوری که تنها دو بار در سال روزآمد می‌گردد، خواهد شد. هدف، انتخاب منابعی است که نه تنها ارتباط بیش‌تری با علائق موضوعی کاربران داشته باشند، بلکه با اطلاع‌جویی و روش کار آنان نیز منطبق‌تر باشند.

۳. تشخیص آنچه موجود است

پیشرفت منطقی پس از مرحله‌ی سنجش نیازهای کاربران، تشخیص منابعی است که موجودند (یا بزودی موجود خواهند شد). در یک سرویس تثبیت شده، این نکته حداقل در مورد مواد چاپی یکی از جنبه‌های انتخاب مواد است که احتمالاً مورد توجه بوده است. چندین سال است که یک نظام مناسب آگاهی رسان ایجاد شده؛ مطمئناً بیش‌تر کتابخانه‌ها و واحدهای اطلاع‌رسانی با فهرست‌ها و بروشورهای ناشران اشباع گردیده‌اند. اما کسی که خدمات جدیدی را راه‌اندازی می‌کند، یا وارد موضوعی جدید می‌شود، لازم است برای ایجاد کانال‌های ارتباطی خود به منظور تداوم آگاهی، همه یا برخی برخی از منابع زیر را به کار گیرد:

متون تبلیغاتی

اولین مرحله‌ی تشخیص عبارت است از تماس با تعداد هرچه بیش‌تری از ناشران مرتبط و تقاضا از آن‌ها که نام شما را در فهرست خود قرار دهند. یک راهنمای مفید برای این منظور، «سالنامه‌ی نویسندگان و هنرمندان»^۱ است که شامل فهرست جامعی از ناشران بریتانیا و آمریکای شمالی، همراه با فهرست

¹ Writers' and artists' Yearbook (A & C Black)

فهرست موضوعی تفکیکی در حوزه‌های مورد علاقه‌ی آن‌ها می‌باشد. نکته‌ای که در هنگام مرور این فهرست‌ها و بروشورها باید به آن توجه نمود، این است که این فهرست‌ها و بروشورها مواد تبلیغی هستند که هنوز در مرحله‌ی آماده سازی‌اند و چندین ماه به انتشار آن عناوین باقی مانده. گاهی چنین کارهایی بواسطه‌ی عواملی نظیر ناتوانی نویسنده (یا ویراستار) در تکمیل کار، یا ناکافی بودن تقاضاهای رسیده (که در پاسخ به جزئیات قبل از انتشار دریافت شده) برای توجیه تولید به سرانجام نمی‌رسند. در هر حال، سفارش مواد، اگر زمان خیلی زیادی به انتشار باقی مانده باشد، مطمئناً به دلایل بودجه‌ای عاقلانه نیست معمولاً نرخ‌های اعلام شده فقط یک نوع برآورد است و قیمت واقعی چه بسا بسیار بیش تر از حد انتظار باشد.

« بوکسِلِر »

در مورد مواد مورد علاقه‌ی عمومی، یکی از معمول‌ترین روش‌های روزآمد ماندن، بررسی شماره‌های هفتگی مجله‌ی «بوکسِلِر»^۱ می‌باشد. در این نشریه، بخشی^۲ هست که مواد بسیار خواندنی را پوشش می‌دهد که نه از دید کتابداران، بلکه از دیدگاه ناشران و کتابفروشان نوشته شده‌اند. آگهی‌های این نشریه، منبع اطلاعاتی خوبی در رابطه با عناوین در دست انتشار می‌باشند. مثلاً در این محل می‌توان تشخیص داد که کدام شرح حال‌های مهم به ماه‌های آینده مربوط می‌شوند. فهرست‌های موضوعی کتاب‌های جدید دارای جزئیات بسیار کم‌تر تنها شامل نویسنده، عنوان، ناشر، ویراست، قیمت و شابک می‌باشند. اگرچه این جزئیات برای سفارش کافی است، ولی معمولاً برای انتخاب کفایت نمی‌کنند، مگر این که عنوان، قبلاً شناخته شده و معروف باشد، نظیر ویرایش جدیدی از

^۱ Bookseller

^۲ Organ of the booktrade

یک اثر مشهور یا یک نسخه‌ی دانشجویی (یعنی ارزان‌تر) از یک کتاب درسی گرانقیمت.

فهرست‌های تأمین‌کنندگان

یکی دیگر از منابع اطلاعاتی جاری عبارت است از فهرست‌های عناوین جدید که توسط تأمین‌کنندگان مواد کتابخانه‌ای نظیر «جی‌ام‌ال‌اس»^۱ تهیه می‌شوند. هم فهرست‌های عمومی و هم فهرست‌های خاص موضوعی-که برای حوزه‌های موضوعی خاصی آماده شده‌اند- عموماً بخشی از خدماتی هستند که این سازمان‌ها به مشتریان خود ارائه می‌کنند.

کتابشناسی ملی بریتانیا (بی‌ان‌بی)

اطلاعات بیش‌تر درباره‌ی محتوای انتشارات را می‌توان در «بی‌ان‌بی»^۲ پیدا نمود که شماره‌های چاپی هفتگی آن هنوز به میزان گسترده‌ای برای انتخاب کتاب در کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی به کار می‌روند. با توجه به اینکه از جمله امتیازات «بی‌ان‌بی»، پوشش بسیار وسیع منابع بریتانیایی، و رکوردهای مفصل آن شامل تعداد صفحات، این که آیا کتابشناسی و نمایه دارد، و این که آیا کتاب، بخشی از یک مجموعه‌ی معتبر می‌باشد همگی به تشخیص ارزش اثر کمک می‌کنند. از دیدگاه منفی باید به این نکته نیز اشاره کرد که گاهی اوقات، گروه‌های خاصی از مواد نظیر نقشه، موسیقی و نیز «بی‌ان‌بی» تأخیرهایی در ظهور عناوین وجود دارد، مضافاً این که مدارکی که در بریتانیا منتشر یا توزیع نشده‌اند را شامل نمیشود.

^۱ JMLS (P.O.Box 12 Camble street, Nottingham)

^۲ British National Bibliography (BNB)

مجلات و نشریات موضوعی

توجه به ادواری‌های موضوعی مرتبط نظیر «نیوساینتیست»^۱ و عناوین تخصصی در حوزه‌ی مورد علاقه از اهمیت خاصی برخوردار است. این مجلات موضوعی یکی از بهترین منابع برای به دست آوردن جزئیات انتشارات رایگان، از قبیل گزارش‌های تهیه شده توسط بخش‌های دولتی، انجمن‌ها و سازمان‌های حرفه‌ای می‌باشند که مجله‌ی «بوکسلر»، یا فهرست‌های تأمین‌کنندگان، آن‌ها را پوشش نمی‌دهند.

آثار مرجع

برای به دست آوردن جزئیات مربوط به منابع مرجع موجود، بهترین نقطه‌ی شروع، بزرگ‌ترین کتابشناسی بریتانیایی، یعنی «راهنمای مواد مرجع والفورد»^۲ است که در سه جلد توسط «انجمن کتابداری»^۳ منتشر شده. نسخه‌ی آمریکایی این کتابشناسی، «راهنمای کتاب‌های مرجع» است که توسط «انجمن کتابداری آمریکا»^۴ منتشر می‌شود و غالباً به نام دو ویراستار قبلی آن، با نام «وینچل» یا «شیهی» به آن اشاره می‌شود. هر دو راهنما علیرغم گران بودن، اکنون شامل منابع چاپی و الکترونیکی می‌باشند که با چکیده‌های تفصیلی از محتوای این منابع همراه‌اند.

اطلاعات پایگاه‌های اطلاعاتی

درمورد پایگاه‌های اطلاعاتی که به شکل تجاری تولید شده‌اند، اطلاعات معمولاً هم از طریق خود ناشران یا تأمین‌کنندگان اطلاعات و هم از طریق

^۱ New Scientist

^۲ Walford's Guide to Reference Material

^۳ Library Association (LA)

^۴ ALA

میزبان‌های درونخطی^۱ و تأمین‌کنندگان دیسک‌های نوری در دسترس قرار می‌گیرد. در مورد اخیر، از «راهنمای دیسک نوری»^۲ بخوبی می‌توان استفاده کرد. اگر بودجه‌ی کافی برای خرید یک راهنما موجود نباشد، می‌توان از فهرست دیسک نوری که خوانا است، و به سهولت و بصورت رایگان توزیع می‌شود، استفاده کرد. این فهرست توسط «میکرواینفو»^۳ که یکی از بزرگ‌ترین تأمین‌کنندگان اطلاعات در بریتانیا می‌باشد توزیع می‌شود.

متون حرفه‌ای

یکی از بهترین راه‌های ردیابی منابع الکترونیکی، مرور عناوینی نظیر «اطلاعات مدیریتی»^۴، «نقد دنیای اطلاعات»^۵، «برنامه»^۶، «نقد درونخطی»^۷، «نقد درونخطی و دیسک نوری»^۸ و «کتابخانه‌ی الکترونیکی»^۹ است. همگی این عناوین شامل خبرنامه، آگهی و سرمقاله درباره‌ی بانک‌های اطلاعاتی جدید، و روش‌های دستیابی به اطلاعات می‌باشند. همچنین بیش‌تر آن‌ها حاوی اطلاعات مفیدی درباره‌ی تغییرات نرم افزاری یا محتوای پایگاه‌های اطلاعاتی موجود می‌باشند.

نمایشگاه‌ها و بازارهای تجاری

امتیاز این‌گونه رویدادها آن است که مستقیماً فرصتی برای دیدن منابع بالقوه، در دست اول عرضه‌ی آن‌ها فراهم می‌آورند، هر چند ناشران و

¹ online

² CDROM Directory, Published by TFPL

³ Microinfo (P.O.Box 3, Omegapark, Ahon, hants, GU 34 2pG)

⁴ Managing Information

⁵ Information World Review

⁶ program

⁷ Online Review

⁸ Online And CD-Rom Review

⁹ Electronic Library

تولیدکنندگان پایگاه‌های اطلاعاتی، می‌خواهند تولیدات خود را در بهترین شکل ممکن عرضه کنند. در حال حاضر نمایشگاه‌های عمده در انگلستان شامل «نمایشگاه بین‌المللی کتاب لندن» که در ماه مارس هر سال برگزار می‌شود و نیز «نمایشگاه درونخطی»- که سالانه در ماه دسامبر در لندن برگزار می‌گردد- است. «نمایشگاه منابع کتابخانه‌ای» نیز که در اوائل ژوئن در بیرمنگام برگزار می‌شود، از جمله نمایشگاه‌های مفید است، هر چند وسایل و تجهیزات آن، به مراتب فراوان‌تر از منابع اطلاعاتی می‌باشد.

برونداد مشترک این منابع مختلف، به علت اقتضای طبیعی آن‌ها در هر چه گسترده‌تر کردن شبکه در هنگام آغاز به قالب‌ریزی شبکه، در ابتدا بالا است. هر چند با مرور زمان و با کسب تجربه، جداکردن «موارد محتمل» از «حواشی زائد» بسیار آسان‌تر خواهد شد.

اینترنت

اینترنت علاوه بر کاربردی که بعنوان وسیله‌ی ارسال و دریافت نامه‌های الکترونیکی و در اتصال از راه دور به شبکه‌ها اتصال به خدمات رایانه‌ی میزبان مانند «دیالوگ» دارد، دسترسی به طیف عظیمی از اطلاعات غالباً رایگان را نیز فراهم می‌نماید. این موارد عبارت‌اند از:

- نگارش‌های الکترونیکی کتاب‌های کلاسیک و فارغ از حق تألیف، از طریق «طرح گوتنبرگ»؛
- ویرایش‌های الکترونیکی ادواری‌ها و روزنامه‌ها، نظیر «تایمز» و «گاردین»؛
- مجلات درونخطی که هرگز به شکل چاپی منتشر نمی‌شوند؛
- هزاران پایگاه اطلاعاتی در همه‌ی موضوعات از «پرش آزاد» گرفته تا «حقوق بشر»؛

• اطلاعات منتخب دولتی، مثل آخرین خبرنامه‌های «وزارت بازرگانی و صنعت»؛

• فهرست‌های شرکت‌های متنوع، نظیر «موتورولا» و «بنتون»؛

• منابع موردعلاقه‌ی عمومی، نظیر خدمات پیش بینی هوا از «اداره هواشناسی».

بهر حال همان گونه که امروزه اغلب مردم می‌دانند، یکی از مشکلات بزرگ اینترنت، محل واقعی اطلاعات است. هیچ نظام سازماندهی عالی وجود ندارد موفقیت در پیدا کردن یک منبع مرتبط غالباً با بخت و تصادف، پشتکار قابل ملاحظه، یا شناخت قبلی همراه است. این وضعیت روبرو به بهبودی است تعداد فزاینده‌ای از وسایل جستجو وجود دارند که می‌توان برای دستیابی به اطلاعات در خود شبکه، آن‌ها را به کار برد. این وسایل عموماً در دو گروه اصلی جای می‌گیرند: ابزارهای کاوش شبکه‌ای و مجموعه‌های موضوعی که عمدتاً برایگان می‌توان از آن‌ها استفاده کرد.

ابزارهای کاوش شبکه‌ای

این ابزارها عملاً برنامه‌هایی هستند که می‌توان برای کاوش خودکار منابع در اینترنت از آن‌ها استفاده کرد. چندین نمونه از این ابزارها، مثل «آرچی»^۱ و «ورونیکا»^۲ به پیش از ظهور وب جهانی^۳ برمی‌گردند و عمدتاً توسط علاقه‌مندان رایانه و فناوری اطلاعات به کار می‌رفته‌اند. برای منابع وب، راه اصلی دسترسی به این ابزارها، یک بسته‌ی نرم‌فزاری با نام مرورگر گرافیکی (که دو نمونه از معروف‌ترین آن‌ها، «نت اسکپ»^۴ و «موزائیک»^۵ می‌باشد) و

^۱ ARCHIE

^۲ VERONICA

^۳ WWW

^۴ Netscape

^۵ Mosaic

نیز یک اتصال اینترنتی است. خود این ابزارهای وب- غالباً با عنوان ربات^۱، کرم^۲، یا عنکبوت خوانده می‌شوند- عمدتاً با پرسه زدن در اینترنت، به شکار مدارک جدید می‌پردازند. برخی از آنها، کلمات موجود در عنوان و «مکانیاب یکسان منابع» (میم)^۳، پایگاه وب یا «آدرس» مدرک را نمایه می‌کنند. برخی دیگر تمام یا بخشی از خود مدرک را فهرست می‌کنند. وقتی یک کلیدواژه را تایپ می‌کنید، با اصطلاحات نمایه تطبیق داده می‌شود. دو نمونه از بزرگ‌ترین و معروفترین ابزارهای کاوش «لیکاس»^۴ و «آلتاویستا»^۵ هستند. نکته‌ای که در ضمن کارکردن با این موتورهای کاوش باید به یاد داشت آن است که این موتورها صرفاً بر روش‌های ماشینی نمایه‌سازی استوارند؛ بنابراین موارد ریزش کاذب، زیاد خواهد بود. علاوه بر آن، بسیاری از این موتورها در هنگام استفاده، عملاً از سرعت پایینی برخوردارند.

مجموعه های موضوعی

این راهنماهای رده‌بندی شده با ابزارهای کاوش شبکه‌ای از این نظر اختلاف دارند که بیش‌تر بصورت دستی تدوین می‌شوند و منابع منتخب بوسیله‌ی داوطلبان یا کارکنان حقوق بگیر فهرست می‌شوند. بسیاری از این مجموعه‌ها شکل درختواره‌ی موضوعی به خود می‌گیرند که منابع تحت سرعنوان‌های کلی نظیر آموزش یا تاریخ رده‌بندی می‌شوند. زیر هر سرعنوان موضوعی، رده‌های فرعی فهرست می‌شوند که به مدارک خاصی رهنمون می‌گردند؛ در برخی مجموعه‌های موضوعی-نظیر «یاهوا»- این رویکرد

¹ Robot

² Worm

³ Uniform Resource Locator (URL)

⁴ Lycos

⁵ Altavista

سلسله‌مراتبی با یک امکان کاوش کلیدواژه‌ای تقویت می‌شود. مجموعه‌های موضوعی با توجه به این که به شکل دستی تدوین می‌شوند، به ناچار کم‌تر روزآمد شوند؛ ولی چون اطلاعات از یک نوع فرآیند غربالی عبور می‌کنند، احتمال بازیابی ضایعات به مراتب کم‌تر است.

بهرحال، بیش‌تر مجموعه‌های موضوعی عمومی، در اصل آمریکایی‌اند و هدف از آن‌ها، استفاده‌ی کتابداران یا اطلاع‌رسانان حرفه‌ای نیست، بلکه جنبه‌ی عمومی و همگانی دارند.

خدمات کتابخانه‌مدار

در بریتانیا «بویل»^۱ (در اصل تابلوی اعلانات کتابخانه‌ها^۲)، درختواره‌ی موضوعی خود را به طیفی از خدمات و منابع اینترنتی گسترش داده و از حمایت «کمیسون مشترک نظام‌های اطلاع‌رسانی» (جیسک)^۳ «شوراهای مالی آموزش عالی» برخوردار است. به «درختواره‌ی موضوعی بویل» می‌توان یا بصورت الفبایی یا از طریق یک شماره‌ی «یودی‌سی»^۴ دسترسی یافت. دنبال کردن شاخه‌ی الفبایی درختواره به سرعنوان‌های اصلی موضوعی، که به نوبه‌ی خود به منابع مشخص مرتبط می‌شوند، منجر می‌گردد.

«کمیسون شرکت نظام‌های اطلاع‌رسانی» همراه با «شورای تحقیقات علوم اجتماعی و اقتصادی» ایجاد «دروازه‌ی اطلاعات علوم اجتماعی» (ساسیگ)^۵ عبارت است از جمع‌آوری و سازمان‌دادن منابع علوم اجتماعی «دارای کیفیت» که در اینترنت موجودند. دروازه‌های خاص موضوعی

^۱ BUBL

^۲ Bulletin Board for Libraries (BUBL)

^۳ Joint Information Systems Committee (JISC)

^۴ Universal Decimal Classification (UDS)

^۵ Social Science Information Gateway

دیگری، از جمله دروازه‌های موضوعی پزشکی و مهندسی نیز بعنوان بخشی از «برنامه‌ی کتابخانه‌های الکترونیکی» در دست ایجاد هستند. یک کنسرسیوم متشکل از کتابخانه‌های عمومی و «اداره‌ی شبکه‌بندی کتابخانه‌های انگلستان» (یوکلن)^۱ نیز پروژه‌ی «ارل» (دستیابی الکترونیکی به منابع کتابخانه‌ها)^۲ را راه‌اندازی کرده است. از جمله امکانات «ارل»، فراهم نمودن یک خدمتگر وب می‌باشد که دسترسی به طیف وسیعی از منابع عمومی پیشه‌گانی^۳ را امکانپذیر می‌سازد. جزئیات «میم» تامی این مآخذ در بخش ۹ ارائه شده است.

مآخذ چاپی

در مقایسه با این ابزارهای الکترونیکی، مآخذ چاپی به اجبار از نظر به هنگام بودن، زیان دیده‌اند. اما این منابع ارجاع سریع، نقطه‌ی شروع خوبی برای کسانی هستند که هنوز دسترسی به منابع ندارند و نیز روش کارآمدی در ارجاع سریع هستند. با این حوزه‌ی سریعاً متغیر، پیدا کردن عناوین مشخص خطرات روشنی دارد، ولی امید می‌رود اقلامی که ذیلاً فهرست گردیده‌اند، نقطه‌ی شروع مفیدی باشند:

The Gale Guide to Internet Databases, 2nd edition, Detroit

توصیفات تفصیلی، همراه با یک نمایه‌ی موضوعی، که بیش از ۲۰۰۰ پایگاه اطلاعاتی «معتبر» را در حوزه‌های پیشه‌گان، آموزش، تحقیق، و فرهنگ عمومی زیر پوشش قرار می‌دهد.

The Whole Internet: User's Guide and Catalog, 2nd edition, O'Reilly, 1996

¹ United Kingdom Office for Library Networking (UKOLN)

² Electronic Access to Resource in Libraries (EARL)

³ Business

با جامعیت کم‌تر، ولی ارزان‌تر، که طیفی از منابع موضوعی و نیز منابع اطلاعاتی مربوط به نحوه‌ی استفاده از خود اینترنت را شامل می‌گردد. Net User. Paragon Publishing.

یک مجله‌ی ماهانه‌ی بریتانیایی با بخش‌هایی مشتمل بر منابع جدید وب در موضوع آموزش، امور جاری، و نیز پایگاه‌های عمومی‌تر و همگانی‌تر. Inform (Institute of Information Scientists)

در هر شماره‌ی ماهانه، یک بخش به منابع جدید اینترنتی اختصاص دارد که بر مبنای حوزه‌های موضوعی فهرست شده‌اند.

بسیاری از ادواری‌ها و روزنامه‌های دیگر نیز امروزه دارای اطلاعاتی درباره‌ی منابع جدید وب هستند؛ مثلاً «ساندی تایمز» هر هفته به چندین پایگاه عمومی جدید می‌پردازد. با دسترسی یافتن تعداد بیش‌تری از افراد، ابزارهای کاوش و دروازه‌های موضوعی بسیار بیشتری نیز ایجاد خواهند شد. بهترین راه روزآمد ماندن، هوشیاری در توجه به وسایل و منابع جدید کاوش، و نیز آزمودن آن‌ها است تا ببینید تا چه اندازه پاسخگوی نیازهای هر مرکز اطلاع‌رسانی می‌باشند.

۴. ابزارهای انتخاب

با وجود گرایش به دسترسی به اطلاعات به جای مالکیت اطلاعات، در حال حاضر هنوز بیش‌تر منابع برای استفاده در پایگاه خریداری یا اجاره می‌شوند. در هر مرکز، موادی وجود دارند که «خودانتخابی» می‌باشند؛ مثل کتاب جدید آشپزی «دل‌یا اسمیت» در یک کتابخانه‌ی عمومی، یا روزآمدهای «آیین‌نامه‌های ساخت‌وساز» در یک واحد اطلاع‌رسانی ساختمانی. در چنین مواردی، سؤال این نیست که آیا باید خریداری شود، بلکه آنچه بیش‌تر مطرح است، تعداد نسخه‌های لازم از هر عنوان می‌باشد. در مورد منابع حاشیه‌ای‌تر، تصمیم‌گیری‌ها اینقدر روشن و مشخص نیستند. بنابراین، بااستثنای مواد ارزش‌نقیمی، راهی برای ارزیابی منابع پیش از خرید آن‌ها لازم است. بسته به نوع مرکز، و هزینه و ماهیت منابع، استفاده از یک یا تعدادی از روش‌های زیر مفید خواهد بود.

مجموعه‌های «به شرط»

این‌ها عبارت‌اند از مجموعه کتاب‌های جدیدی که برای مقاصد انتخابی توسط تأمین‌کنندگان کتابخانه در کنار هم قرار داده می‌شوند. ترتیبات

دسترسی، به هر یک از تهیه‌کنندگان بستگی دارد، اما عموماً مستلزم بازدید از نمایشگاه، یا در شکل رایج‌تر بازرسی یک مجموعه‌ی ارسال شده برای یک کتابخانه‌ی خاص می‌باشد. مزیت بزرگ یک مجموعه‌ی «به شرط» آن است که منابع را می‌توان مستقیماً و به صورت دست اول انتخاب کرد؛ یعنی واقعاً هیچ چیز مانع بازرسی یک کتاب بعنوان راهی برای سنجش محتوا و ظاهر آن نمی‌گردد. چنین مجموعه‌ای همچنین فرصتی را برای بحث با همکاران درباره‌ی آثار و به دست آوردن یک نظر جامع فراهم می‌نماید، چه بسا کارکنان دیگر، قبلاً نقد مربوط به یک عنوان خاص را دیده باشند، یا متوجه این نکته شده باشند که کتاب جدیدی در یک موضوع وجود دارد که در موجودی جاری، مورد شکایت و اعتراض می‌باشد.

بهرحال، این مجموعه‌ها، برای مباحث تخصصی‌تر نظیر مطالعات محلی ارزش محدودی دارند و احتمالاً بهتر این است که در این موارد، از کتابفروشی‌های نزدیک استفاده شود.

دیدار از کتابفروشی‌ها

اصولاً این دیدارها مستلزم بررسی حضوری و سفارش تعدادی از عناوین متعلق به یک کتابفروش عمومی بزرگ (نظیر «دیلونز»^۱) یا یک تأمین‌کننده‌ی تخصصی نظیر «بیلدینگ بوک‌شاپ»^۲ می‌باشد. همانند مجموعه‌های «به شرط»، دیدار از یک کتابفروشی نیز فرصتی را برای ارزیابی مستقیم مواد جدید فراهم می‌کند و نیز فعال‌کننده‌ی مفید حافظه برای سفارش نسخه‌های اضافی از عناوین پرتیرفداری است که از قبل موجودند. به هر حال این نکته دارای اهمیت است که چنین بازدیدی را باید از قبل با بخش سفارش یا بخش مالی مربوطه به

^۱ Dillons

^۲ Building Bookshop

به بودجه هماهنگ کرد تا قوانین و مقررات، مانع سفارش مستقیم از این طریق نگردند.

نسخه های بازبینی

برخی از اوقات در محیطهای دانشگاهی، ناشران نسخه های بازبینی از کتاب های درسی تهیه می کنند هر چند باید گفت که هدف این کتابها، کتابداران نیستند، ولی ممکن است مدرسان ترغیب شوند آن عناوین را به دانشجویان خود توصیه نمایند. مگر در صورت محدودیت بیش از حد بودجه، تلاش برای به دست آوردن نسخه هایی از این طریق بقدری وقتگیر است که ارزشش را ندارد. بهر حال در ارتباط با یک عنوان مجله ای جدید پیشنهادی، تقاضای یک نسخه ی نمونه، در صورت اطمینان از صحت عنوان سفارش داده شده، با ارزش خواهد بود؛ بیش تر ناشران تمایل به ارسال این عناوین برای متقاضیان واقعی دارند.

نقدها

بصورت سنتی، یکی از ابزارهای اصلی انتخاب عبارت است از نقدهای روزنامه ها، پیاپیهای علوم کتابداری و اطلاع رسانی، و متون مجلات موضوعی. نقدهایی که خوب نوشته شده باشند ابزارهای باارزشی هستند و مقدمه ی کارشناسانه ای برای مباحث ناآشنا هستند که مخاطبان احتمالی را نشان می دهند، ویژگی ها مفید را مشخص می کنند و توجه را به کمبودها جلب می کنند ولی باید به خاطر داشت که نقدها مصون از خطا نیستند و رویکرد آن ها ممکن است لزوماً منطبق با نیازهای یک مرکز بخصوص نباشد. نهایتاً این که سودمندی آن ها به میزان زیادی به سرعت انتشار آن ها بستگی دارد نقدهایی که برای روزنامه های آخر هفته نوشته می شوند، عموماً خیلی روزآمد هستند و بعضاً حتی قبل از انتشار اثر، ارائه گردند.

چنین نقدهایی برای کتاب‌هایی که مورد علاقه‌ی عمومی هستند و نیز عناوین تخصصی ولی مورد بحث روز (مثل عناوینی که به «تلسکوپ فضایی هابل» می‌پردازند) بسیار ارزشمند می‌باشند. بهر حال، گاهی نقدهایی که در مجلات تخصصی منتشر می‌شوند با تأخیر بعضاً تا یک سال یا بیش‌تر پس از انتشار ارائه می‌گردند. با این وجود عملاً بازبینی این نقدها به دو علت ارزش دارد: یکی این که یک عملیات «نهایی» است برای اطمینان از این که منابع مهم مورد غفلت قرار نگرفته‌اند، و دیگر این که به تصمیم‌گیری در مواردی که تردیدهایی درباره‌ی ارزش یک عنوان خاص وجود دارد کمک می‌کنند. در صورت تأمین بودجه، مشترک‌شدن برای «نقدهای مرجع»^۱ ارزشمند خواهد بود؛ این مجموعه «نقد مواد مرجع جدیدی که توسط کتابداران برای کتابداران تهیه شده» را شامل می‌شود که هم‌آگاهی بخش است و هم به آسانی درک می‌شود.

امانت بین کتابخانه‌ای

حال که وام‌های کلان مربوط به خریدهای بالقوه، نه اقتصادی است و نه عملی، امانت‌بین کتابخانه‌ای مفید است مثل وقتی که در یک مرکز تحقیقی، از یکی از کارکنان یک کتاب گرانقیمت درخواست می‌گردد. برخی اوقات امانت گرفتن یک عنوان، برای تأمین درخواست کافی است؛ مگر در صورتی که کتاب خیلی جدید یا خیلی پرتیرا باشد، امانت‌بین کتابخانه‌ای روش بسیار سریع‌تری برای تأمین عنوان موردنظر می‌باشد.

نمایشگاه‌ها و بازدیدها

در مورد منابع الکترونیکی، بویژه دیسک‌های نوری گرانقیمت‌تر، بازدید قبل از خرید، بسیار توصیه می‌گردد، هر چند ضرورت اساسی ندارد. مرور یک منبع

¹ Reference Reviews (MCB University Press)

در یک نمایشگاه، راه مؤثری برای رسیدن به «درک» اولیه از یک پایگاه اطلاعاتی است؛ هر چند تمرکز حواس در این باره، در حالی که یک مأمور فروش کنار دستتان ایستاده، کار دشواری است. در صورت امکان، ترتیب دادن یک نمایش حضوری، که فرصتی برای ارزیابی محصول به همکاران و کاربران علاقه‌مند می‌دهد، خالی از فایده نیست. در صورت وجود وقت، تهیه‌ی پیشاپیش فهرستی از درخواست‌ها، برای گریز از تله‌ی فروش، فکر خوبی می‌باشد. بعلاوه، چه بسا ترتیب‌دادن بازدیدی از منابع مورد استفاده در یک مرکز دیگر، امکان‌پذیر باشد. این بازدید فرصتی را برای تشخیص این که آیا کاربران، آن محصول را می‌پسندند، و آیا کاربرد عملی آن آسان می‌باشد یا خیر، فراهم می‌آورد. همچنین فرصتی را برای گفتگو درباره‌ی هر یک از مشکلات به وجود آمده، و تشخیص این که میزان حمایت آموزشی و فنی مورد نیاز احتمالی چقدر است، ایجاد می‌کند.

دوره های آزمایشی رایگان

گزینه‌ی دیگر در مورد دیسک‌های نوری، استفاده از دوره‌ی آزمایشی رایگان است که تهیه کنندگان، مکرراً برای دیسک‌هایی نظیر نمایه‌ها یا روزنامه‌ها که حق اشتراک گران‌تری دارند ارائه می‌نمایند. به لحاظ نظری، یک دوره‌ی آزمایشی شیوه‌ی خوبی است که فرصتی را برای سنجش گسترده توسط کارمندان و نیز کاربران فراهم می‌نماید. به لحاظ عملی ممکن است این یک دام باشد چه بسا کاربران به پایگاه اطلاعاتی مربوطه خیلی علاقه‌مند شوند، خصوصاً اگر این پایگاه یکی از اولین دیسک‌های نوری باشد که در حوزه‌ی موضوعی آن‌ها فراهم‌آوری شده. چنانچه ارزیابی کارکنان کتابخانه متفاوت باشد و دیسک برگشت داده شود، باید منتظر اعتراضات بود.

در صورت امکان بهتر است دوره‌ی آزمونی مشتمل بر چند دیسک باشد. در این صورت، ارزیابی مستلزم کار بیش تری خواهد بود، ولی نتایج احتمالاً عینی‌تر می‌گردند.

آزمایش پیش از عرضه

بعضاً در جریان «آزمایش پیش از عرضه»^۱، فرصتی برای ارزیابی یک منبع جدید فراهم می‌گردد. در طی این مرحله، محصول جدید قبل از اینکه بصورت تجاری توسط ناشرین آن منتشر گردد، توسط «کاربران واقعی» مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. آزمایش پیش از عرضه فرصت ارزیابی یک منبع را بطور کامل، ولی بدون صرف هزینه فراهم می‌نماید. بهر حال این کار وقتگیر است و مستلزم تعهد مثبت کارکنان مربوطه می‌باشد. لازم است که این کارکنان پیشینه‌ی تفصیلی تمام مسائل و پرسش‌های به وجود آمده را نگهداری نمایند.

گاهی هیچیک از این ابزارهای انتخاب، موجود نیست یا مناسب نمی‌باشد مثلاً در کتابخانه‌های تخصصی یا دانشگاهی که خرید کتاب را غالباً از روی فهرست‌های ناشران انجام می‌دهند، مجموعه‌های «به شرط» معمولاً دارای موضوعات بسیار عام هستند و علاقه‌ای به کاربرد زیاد آن وجود ندارد. بدیهی است این متون تبلیغاتی باید با میزان مشخصی از بدبینی مورد توجه قرار گیرند و بدقت، با پرهیز از انشای خلاقانه بازبینی گردند تا معلوم شود که اثر موردنظر تا چه حد از نظر پوشش، سطح، کیفیت، روزآمدی، و البته هزینه، با معیارهای کتابخانه منطبق می‌باشد.

¹ B-testing

۵. ارزیابی محتوا

ارزیابی نقش حساسی در فرآیند انتخاب بازی می‌کند و اساساً مستلزم پاسخ به این سؤال است که: «آیا این منبع ارزش خرید برای این مرکز را دارد؟» شاید به نظر تازه واردان چنین برسد که افراد باتجربه قادرند بدون تلاش زیاد، قضاوت‌های غریزی بکنند؛ در حقیقت چنین سنجش‌هایی بر مجموعه‌ای از معیارهای مطلق که مستلزم ارزیابی محتوا، ربط، سودمندی و هزینه‌ی منبع خواهد بود استوار است. تهیه‌ی فهرستی از معیارهای اصلی به عنوان خلاصه‌ای از مطالب عمده، مفید می‌باشد و به تضمین این مطلب که تصمیمات متخذه در حد امکان هدفمند باشند، کمک می‌کند. در اولین فوران اشتیاق برای یک پایگاه اطلاعات جدید، مثلاً فراموش کردن این توجه به راه‌های احتمالاً بهتر دیگر، ابداً بعید نیست. البته تمامی معیارها برای هر منبع مناسب نیستند؛ مثلاً با آن که در یک «خلاصه‌ی داده‌های مهندسی»، به درستی تأکید زیادی بر اعتبار و دقت اطلاعات می‌شود، تصمیم به خرید یک دیسک نوری حاوی گزارش‌های خبری بازار ممکن است فقط با دامنه و روزآمدی پایگاه اطلاعاتی در ارتباط باشد. به خاطر آوردن ضرب المثل قدیمی «دو فکر بهتر از یکی است» در ارتباط با انتخاب منابع خالی از فایده نیست.

گفتگو با یک همکار درباره‌ی تصمیم اتخاذشده، یکی از بهترین راه‌های روشن کردن نقاط ضعف و قوت یک محصول است.

پوشش

نقطه‌ی مشخص برای شروع، عبارت است از توجه به دامنه‌ی اطلاعات یعنی حوزه‌ی موضوعی، نوع داده‌ها، جامعیت و تأکید آن به منظور پاسخگویی به سؤالات مقدماتی، مثل:

• گستره (یا محدوده‌ی) پوشش موضوعی چقدر است؟

دامنه‌ی بسیاری از انتشارات، غالباً بسیار وسیع‌تر از آن است که از روی عناوین آن‌ها بتوان حدس زد. مثلاً چه کسی از روی عنوان می‌تواند حدس بزند «اریک»^۱ دربردارنده‌ی چکیده‌هایی از مجلات کتابداری است؟

بهرحال، مادامی که پوشش گسترده ظاهراً با «ارزش افزوده» همراه است، باید به خاطر داشت که موضوعات حاشیه‌ای، با عمق کم‌تر و به شکل گزینشی‌تر از حوزه‌های اصلی مورد بحث قرار می‌گیرند؛ شاید «اریک» بهترین محل برای جستجوی منابع در زمینه‌ی «گزارشات فالت»^۲ درمورد کتابخانه‌های دانشگاهی نباشد. در حالیکه یک فهرست راهنمای تجارت عمومی، اولین مرجع مفید برای پاسخ سؤالات مربوط به کالاها می‌باشد، شاید یک منبع محدودتر و خاص‌تر برای یافتن جزئیات طیف خاصی از تجهیزات، بهتر باشد.

• دارای چه نوع اطلاعاتی است؟

شاید چنین سؤالی نالازم به نظر رسد، اما امروزه بسیاری از پایگاه‌های اطلاعاتی شامل هم اطلاعات کتابشناختی و هم اطلاعات متن کامل می‌باشند - مثلاً یک منبع پزشکی، ارجاعاتی در زمینه‌ی بهداشت، مقالات کاملی از

^۱ ERIC

^۲ Follett Report

مجلات نظیر «لنست»^۱ و نیز مطالبی از لغتنامه‌های تخصصی و خلاصه‌نامه‌های دارویی را در خود دارد. نوع اطلاعات تأثیر زیادی بر کاربرد منبع دارد. پایگاه‌های اطلاعاتی متن کامل و عددی بسیار مورد علاقه‌ی کاربران هستند، چون این پایگاه‌ها تهیه‌ی یک مرحله‌ای و فوری اطلاعات را امکانپذیر می‌سازند. بهر حال توجه به تعریف واژه‌ی «متن کامل» ضروری است این واژه ممکن است به معنای پوشش‌گزينشی عناوین طیفی از مجلات، یا گنجاندن تمامی مقالات یک عنوان مجله‌ی خاص باشد.

• اگر منبع، قالب الکترونیکی دارد، آیا شامل توضیح، تصویر یا صدا هست؟

اگر بله، این عوامل چقدر کارایی دارند؟

ظهور چند رسانه‌ای‌ها موجب افزایش قابل توجه در کاربرد گرافیک شده که امروزه تدریجاً به شکل استاندارد بسیاری از دیسک‌های نوری تبدیل می‌شود. بی‌تردید چند رسانه‌ای‌های با کیفیت بالا، کاربران را جلب می‌کنند و اگر چه تولید آن‌ها گران است، ولی توضیحات خوب موجود در آن‌ها کمک بسیار مؤثری به فهم مطالب مشکل می‌نماید. در نسخه‌ی چاپی، اولاً چاپ تصاویر همیشه امکانپذیر نیست، ثانیاً هزینه‌ی گران چاپ رنگی مستلزم محدود کردن چاپ به سایه‌هایی از سیاه، خاکستری و سفید است. در حالی که کاربرد صدا به جذابیت مدارک می‌افزاید، ممکن است مسائلی را در محیط‌های آرام ایجاد کند. در برخی از چند رسانه‌ای‌ها صدا در حقیقت یک «گزینه‌ی اضافی» است، نظیر دیسک نوری مربوط به زیست‌شناسی پستانداران که در آن، صدای حیوانات، هر چند به اصالت اطلاعات می‌افزاید، ولی برای استفاده از دیسک ضروری نیست. در مواردی که صدا مهم است، به خاطر داشته باشیم که

¹ Lancet

کارایستگاه باید به یک کارت صدا مجهز شود. این کارت معمولاً به شکل استاندارد بر روی بسیاری از دستگاه‌ها نصب نشده است.

• جامعیت منبع از نظر حوزه‌ی موضوعی یا محدوده‌ی کاربرد چقدر است؟
 طرح این سؤال مهم است، ولی جواب‌دادن به آن بسیار سخت می‌باشد. ناشران و تولیدکنندگان پایگاه اطلاعاتی ممکن است عباراتی نظیر «پوشش جامع کتابشناختی» یا «یک بررسی کامل» را به کار برند، ولی این ادعاها عملاً حقیقت ندارند. مسئله‌ی اول، توجه به رهنمودهای به کاررفته در انتخاب اطلاعات برای گنجاندن در آن پایگاه است آیا تصمیم‌گیری بر مبنای معیارهایی چون ربط، شکل مدرک، یا سایر معیارهای نامشخص‌تر انجام می‌گیرد؟ مثلاً خط‌مشی برخی فهرست‌های راهنمای تجاری، گنجاندن داده‌های مربوط به تعداد هر چه بیش‌تری از شرکت‌های مربوطه می‌باشد؛ پایگاه‌های دیگر، پوشش را محدود می‌کنند یا اولویت را تنها به سازمان‌هایی می‌دهند که در برابر آوردن نامشان، هزینه پرداخت کنند. در پایگاه‌ها اطلاعاتی کتابشناختی، دامنه تا اندازه‌ای به تعداد مجلات بازبینی شده، و تا اندازه‌ای به عمق پوشش هر عنوان بستگی دارد. با آن که مجلات حاشیه‌ای و فرعی هر رشته ممکن است فقط بصورت انتخابی نمایه شوند، تمامی مقالات برگزیده از عناوین اصلی باید بصورت کامل بیایند. در مورد انواع دیگر منابع، این سؤال که آیا تمامی اطلاعات مربوط را شامل می‌شوند یا خیر، کم‌تر مطرح می‌گردد این کار، در مورد یک دایره‌المعارف یا دستنامه ناممکن است ولی بیش‌تر این سؤال مطرح می‌شود که آیا حوزه‌های موضوعی مربوطه را با عمقی مناسب پوشش می‌دهد یا خیر.

در اینجا نیازهای اطلاعاتی باید نه بیش از حد سرسری و نه بسیار پیچیده باشند، برای تأمین آن‌ها نیز موازنه‌ی ساده‌ای نمی‌توان برقرار کرد.

• آیا حذفیات مشخصی وجود دارند؟

به همان میزان که آگاهی از موجودی دارای اهمیت است، تشخیص حذفیات یا موارد منظورنشده نیز اهمیت دارد. یقیناً حذفیاتی وجود خواهند داشت هر نشریه یا پایگاه اطلاعاتی محدودیت‌هایی دارد، اما محدوده‌های منطقی باید با توجه به معیارهای انتخاب، آشکار شوند. آنچه موجب بیش‌ترین تحریکات می‌گردد، ناهمخوانی‌ها هستند مثل یک پایگاه‌اطلاعاتی کتابشناختی که یکی از مجلات اصلی حوزه‌ی مربوطه را ندارد، یا یک راهنمای حرفه‌ای که (چون افراد مربوطه، پرسشنامه‌های خود را ارجاع نداده‌اند) فاقد اسامی اصلی است. برخی از این فقدان‌ها ممکن است ناشی از محدودیت‌های مربوط به حق مولف^۱ یا مجوز باشد - مثلاً یک دیسک نوری متن کامل که به علت عدم توافق بین صاحبان اطلاعات و ناشران پایگاه‌اطلاعاتی، فاقد انتشارات یک سازمان مهم می‌باشد.

یک موضوع کلی نیز که باید در نظر گرفت این است که آیا پوشش، سوگیری دارد یا خیر. بسیاری از دایره‌المعارف‌ها و مواد آموزشی دیگری که بر روی دیسک نوری منتشر می‌شوند، از دیدگاه آمریکایی نوشته می‌شوند. با وجود کیفیت خوب، این تأکید، میزان کاربرد مدارک را کاهش می‌دهد - مثلاً نگارش اول «انکارتا»^۲ پرفروش‌ترین دایره‌المعارف مایکروسافت، شامل پوشش وسیعی از ورزش‌های آمریکایی است، اما بندرت ذکری از ورزش‌های رایج بریتانیایی نظیر راگبی یا کریکت می‌نماید.

^۱ Copyright

^۲ Encarta

بطور سنتی پوشش بیش‌تر چکیده‌نامه‌ها و نمایه‌های آمریکایی سوگیری به سمت عناوین آمریکایی دارد، و تنها مجلات اصلی بریتانیایی را شامل می‌گردد. برخی از خدمات جدیدتر تحویل مدرک الکترونیکی نیز در سوگیری جغرافیایی اشتراک دارند؛ «آذنیس» - پایگاه اطلاعاتی زیست پزشکی که قبلاً ذکر شد- توسط کنسرسیومی از ناشران اروپایی راه‌اندازی گردید و این سوگیری جغرافیایی تا حد وسیعی در پوشش مجلات آن انعکاس یافته است. البته سوگیری در پوشش چه بسا موجه باشد مثلاً بسیاری از جدیدترین نظریه‌ها و اقدامات در حوزه مدیریت، در اصل آمریکایی‌اند اما این مسئله بهتر است در مرحله‌ی انتخاب تشخی داده شود، نه زمانی که منبع به موجودی اضافه شده.

سطح

برخی آثار مرجع استاندارد و کاملاً تثبیت شده وجود دارند که مخاطبان بسیار وسیعی دارند- مثلاً شاید دسته‌بندی کاربران «کتاب رکوردهای گینس»^۱ ناممکن باشد. هر چند برای مواد دیگر، باید با پاسخ به سؤالاتی از نوع سؤالات زیر، ربط اطلاعات را روشن نمود:

• مخاطب اثر منتشر شده کیست: کودکان، عامه‌ی مردم، یا افراد حاضر در

محیط‌های تجاری و دانشگاهی؟

اگر هدف رفع نیازهای مخاطبان باشد، اطلاعات باید در سطح مناسب انتقال داده شود مثلاً شاید یک دست‌نامه درباره‌ی مهندسی الکتریکی، منبع اطلاعاتی خوبی درباره‌ی انتقال نیرو باشد، ولی دانشجویی که خواهان نمودارهایی درباره‌ی چگونگی سیم‌کشی بین دوشاخه‌ها و پریزها است به یک منبع پایه‌ای‌تر نیاز دارد. این نیاز به ارائه‌ی اطلاعات در سطح مناسب، بویژه

¹ Guinness Book of Records

درمورد کتابخانه های آموزشگاهی که به تأمین نیازهای کودکان و نوجوانان می پردازند مصداق دارد. اگر چه دیسک های نوری در چنین محیط هایی بسیار موفق بوده اند، بسیاری از پایگاه های اطلاعاتی که توسط افراد غیرمتخصص آموزش دیده، یا پایین تر از مقطع لیسانس قابل فهم می باشد، ممکن است برای دانش آموزان ممتاز، یا حتی آن ها که در سال های پایانی دوره ی متوسطه هستند مورد استفاده باشد. بویژه در مورد منابع علمی و فنی، احتمالاً تمایزی بین مواردی که تأکید واقعی دارند و آن ها که یک رویکرد ارزیابانه ی اقتصادی را در پیش می گیرند وجود دارد. این تأکید عملی تنها به دستنامه ها محدود نمی گردد انتخاب مجلات برای پایگاه های اطلاعاتی متن کامل برروی دیسک نوری را می توان با استفاده از نیازی که به داده های خاص تولید و اطلاعات یک شرکت وجود دارد، انجام داد.

انطباق سطح مناسب با نیازهای کاربران مستلزم توجه کلی و عام به موقعیت ها است. برخی از کتاب های کودکان، نظیر مجموعه ی «نکاتی از روستا» از «سیمون و شوستر»^۱ عملاً بزرگسالانی مفیدند که نیاز به بررسی حقایق اساسی دارند یا خواهان اطلاعات زمینه ای هستند.

جاری بودن

یکی از مهم ترین معیارهای ارزیابی هرمنبع، جاری بودن آن است. هیچ کس تمایل به استفاده از اطلاعات قدیمی ندارد، و نشر الکترونیکی به این معنا است که ما امروزه انتظارات بسیار بیش تری از نظر به هنگام بودن اطلاعات داریم. نکات اصلی که باید به آن ها توجه کرد این ها هستند:

• اطلاعات چقدر روزآمد است؟

¹ Country Fact Files; by Simon and Schuster

هر کس احتمالاً فهرستی از مطالب خاص خود دارد که حتی در هنگام خرید نیز قدیمی است، مثل یک فهرست راهنما که به نظر می‌رسد نیمی از شرکت‌های آن تصفیه شده‌اند؛ اما در مورد برخی از انواع منابع، روزآمدی شرط ضروری است. مثلاً در مورد خدماتی نظیر «آنکاور» نه تنها دامنه‌ی مجلات زیر پوشش دارای اهمیت می‌باشد، بلکه این امر که جدیدترین شماره‌ها فهرست می‌گردند نیز اهمیت دارد.

• آیا اطلاعات مستمراً بازنگری خواهد شد؟

تنها مواد الکترونیکی نیستند که در فواصل متناوب روزآمد می‌شوند، بلکه انواع منابع مرجع چاپی نیز از اوراق منتشر شده توسط «مؤسسه‌ی استانداردهای بریتانیا» تا صفحات جداگانه‌ای که مورد علاقه‌ی ناشران قانونی هستند تجدیدنظر می‌گردند. با این تجدیدنظرها یک تعهد مالی جاری اغلب به میزان چند صد پوند در سال همراه است که کاملاً از مدت زمان کاری لازم برای بایگانی کردن آن‌ها جدا می‌باشد.

• بسامد روزآمدسازی چقدر است؟

آیا اطلاعات در فواصل زمانی منظم منتشر می‌شوند یا این که موردی‌اند؟ روزآمدهای چکیده‌نامه‌ها و نمایه‌ها، چه بصورت درونخطی، بر روی دیسک‌نوری یا نسخه‌ی چاپی، باید مطابق با جداول زمانی منظم منتشر شوند؛ اما در مورد انواع دیگر منابع، بسامد تجدیدنظر همیشه به این قطعیت نیست.

در حوزه‌هایی نظیر مساحی و مهندسی، دستنامه‌هایی وجود دارند که در فواصل زمانی منظم بسته به اینکه در چه زمانی تغییرات کافی یا مهمی که به وقوع پیوسته، انتشار یک نگارش روزآمد شده را توجیه می‌کنند روزآمد می‌گردند. نکته‌ی دیگری که از نقطه نظر جاری بودن مهم است این که آگاهی از نشر این تجدیدنظرها دارای اهمیت است تا مرکز کتابداری و اطلاع‌رسانی

مربوطه، برای دریافت منظم این تجدیدنظرها، ترتیبات (و بودجه‌ی) لازم را برقرار کند.

بدیهی است که درجه‌ی اهمیت میزان جاری بودن منبع، درواقع به نیاز کاربران بستگی دارد همان‌گونه که رشد دیسک‌نوری نیز این نکته را اثبات می‌کند. یکی از بزرگ‌ترین مشکلات این رسانه، نبود اطلاعات جاری در آن است؛ اما این امر مانع از موفقیت چشمگیر آن در کتابخانه‌های علمی پژوهشی که هرچند به هنگام بودن اهمیت دارد، اما تابع هزینه است نمی‌گردد. نکته مهم این‌که یکی از حوزه‌هایی که دیسک‌نوری در آن کم‌تر پیشرفت کرده، بخش پیشه‌گانی و مالی می‌باشد، که روزآمدی اطلاعات در آن‌ها ضروری است.

کیفیت

بطور سنتی در ارزیابی ابزارهای مرجع چاپی، بر اصالت، دقت و نحوه‌ی ارائه‌ی مواد تأکید زیادی می‌شود. این نگرانی درباره‌ی کیفیت، بویژه با توسعه‌ی اینترنت، درمورد منابع الکترونیکی نیز هست. برخی از این نگرانی‌ها که باید به خاطر سپرد از این قرارند:

• کیفیت فیزیکی و محتوای منبع چقدر مناسب است؟

در مورد مواد چاپی، استاندارد ارائه (کاغذ، صحافی و روش ارائه‌ی اطلاعات) دارای اهمیت است. یکی از دلایل اصلی موفقیت عناوین انتشارات «دولینگ کیندرسلی»^۱ نظیر کتاب‌های «شاهد عینی»^۲، جذابیت تصاویر و شیوه پیوند آن‌ها با متن است.

• جایگاه ناشر یا تهیه کننده ی پایگاه اطلاعاتی کجا است؟

^۱ Dorling Kindersley

^۲ Eyewitness

موضوع قابل بحث در اینجا، اعتبار «مالک» اطلاعات است؛ چه یک سازمان تجاری باشد و چه یک انجمن حرفه‌ای یا یک نهاد دانشگاهی. مؤسسات، دانشگاه‌ها و ناشران معتبر که شهرت قابل دفاعی دارند، اگرچه عاری از خطا نیستند، ولی انتظار سطح معینی از اعتبار و دقت از آنان، منطقی به نظر می‌رسد.

• آیا اطلاعات در معرض هر نوع بررسی انتقادی قرار دارد؟

رویه‌های داوری مدت‌ها است که توسط نشریات چاپی بعنوان روشی برای حذف مقالات نادقیق، جعلی یا نامناسب به کار رفته است. شکلی از بررسی دقیق، توجه جدی به منابعی نظیر دایره‌المعارف‌ها، دستنامه‌ها و مجموعه‌های داده‌ای می‌باشد.

علامتی که نشان می‌دهد نشریه‌ای در معرض اعتباریابی قرار گرفته، حضور یک هیئت سردبیری یا مشورتی است که اعضای آن، وابستگی‌های شناخته شده و معتبری دارند. این افراد، هدایت‌کننده‌ی محتوا، و انتخاب‌کننده‌ی مقاله‌دهندگان که باید در حوزه‌های مربوطه تخصص داشته باشند هستند.

در ارتباط با کیفیت اطلاعاتی که از طریق اینترنت مورد دسترسی قرار می‌گیرد همانگونه که رشد نگرانی عمومی در رابطه با برخی از مدارکی که امروزه موجود است نشان می‌دهد مسئله بسیار پیچیده‌تر می‌گردد. اصولاً «انتشار» تقریباً هرچیزی ممکن است فرد یا سازمانی که پایگاه را ایجاد می‌کند، اطلاعاتی را که پدیدار می‌شود کنترل می‌کند. اگر داده‌ها برای اهداف جدی موردنیاز باشند، باید کار با کمی احتیاط دنبال گردد و اطلاعات را از نظر اعتبار و جاری بودن آن مورد بررسی قرار داد. با ازبین رفتن تازگی اینترنت، احتمالاً نگرانی‌های بسیار بیش‌تری در ارتباط با کیفیت اطلاعات موجود حاصل

می‌گردد. مهم این‌که «سوسیگ»^۱ و دیگر مجموعه‌های موضوعی تهیه‌شده توسط برنامه‌ی «ئی لیب»^۲، خط مشیی را برای حذف هر نوع اطلاعات قدیمی، نامناسب، با محتوای محلی، بدون امکان دسترسی در حال حاضر، و کم مصرف اتخاذ کرده‌اند.

نمایه سازی

با توجه به تأکیدی که اخیراً بر دستیابی رایانه‌ای به اطلاعات می‌شود، غفلت از ارزش نمایه‌سازی خوب مواد، به آسانی صورت می‌گیرد. هر چند در مورد منابع چاپی، این مسئله که آیا اطلاعات بخوبی نمایه شده‌اند، هنوز هم بسیار اهمیت دارد. یک دستنامه یا دایره المعارف که به شکل ضعیف نمایه شده یا مرتب گردیده، صرفنظر از این که این امر عامل مؤثر در خنثی ماندن آن است، کمتر مقرون به صرفه خواهد بود. در مورد اطلاعات با قالب الکترونیکی، کیفیت نمایه‌سازی نیز اهمیتی مشابه دارد، هر چند که نرم افزار کاوش و میانجی کاربر نیز عناصر اصلی فرآیند بازیابی هستند. برخی از نکاتی که باید مورد توجه قرار داد عبارت اند از:

• چه نمایه‌هایی (و در چه قالبی) ارائه شده‌اند؟

جز در مواردی که اطلاعات از نظر موضوع بصورت الفبایی مرتب می‌شود، منطقاً می‌توان انتظار داشت که آثار مرجع چاپی شامل نمایه‌های موضوعی و (در موارد لزوم) نمایه‌ی پدیدآورنده باشد.

نمایه‌های تخصصی ممکن است برای برخی از انتشارات مفید باشند، نظیر یک فهرست الفبایی عددی با تفکیک اعداد، در یک «فهرست راهنمای اجزای الکترونیکی» پذیرفتن این نکته که نمایه‌ها در قالبی مشابه با اثر اصلی ظاهر

¹ SOSIG

² E-lib

خواهند شد، چندان اطمینان بخش نیست- مثلاً تعدادی از کتاب‌های علمی و فنی امروزه بصورت مجزا بر روی فلاپی دیسک ارائه می‌شوند (و به فروش می‌رسند). در این صورت لازم است یک رایانه در دسترس باشد و برای دسترسی به نمایه‌ها، ترتیباتی لازم خواهد بود.

• آیا از اصطلاحات کنترل شده استفاده می‌شود؟

با رواج کاوش رایانه‌ای، بحث قدیمی در ارتباط با استفاده از واژگان آزاد و واژگان کنترل شده برای چکیده‌نامه‌ها و نمایه‌ها امروزه کم‌تر مطرح است. درست است که کاربران رویکرد زبان طبیعی را معمولاً به دلیل بی‌اطلاعی از روش بهتر دیگر ترجیح می‌دهند، اما واژگان کنترل شده هنوز هم ابزار بسیار مفیدی برای کارکنان کتابخانه می‌باشد. اغلب کاربرانی را می‌یابیم که در پایگاه‌های اطلاعاتی نظیر «ای بی آی»^۱ یا «مدلاین»^۲ کاوش می‌کنند و هر بار به مرور صدها ارجاع می‌پردازند؛ هرچند، همین که هدف از توصیف‌گرها تشریح شده، تقریباً همیشه این امکان هست که به به آنان کمک کرد تا تعداد یافته‌های کاوش را به حد مرتبط‌تر و معقول‌تری برسانند.

• میزان دقت و انسجام در نمایه‌سازی چقدر است؟

بدیهی است بدون تجربه‌ی عملی، پاسخ به این سؤال مشکل است، ولی انتشارات موجود به اندازه‌ی کافی هست تا دریابیم که بسیاری از پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی از این نظر، نارسا هستند. بررسی اخیر درباره‌ی کیفیت پایگاه‌های اطلاعاتی، مواردی از این دست را مشخص نموده، از جمله یک نمایه‌ی معروف که در آن، سرعنوان موضوعی "CD-ROM"، گاهی هم با فاصله و هم بدون فاصله نوشته شده، و این اشتباه موجب شده که ۴۰ درصد ارجاعات، از نظر ناپدید شوند.

^۱ ABI

^۲ Medline

نشانه‌ای از توجه فزاینده به این حوزه، تأسیس «مرکز مدیریت کیفیت اطلاعات»^۱ توسط «انجمن کتابداری»^۲ و «گروه کاربران درونخطی بریتانیا» می‌باشد تا همچون یک اتاق پایپای عمل کند که مشکلات مربوط به کیفیت پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی را به آن گزارش می‌دهند. این مشکلات از جمله عبارت‌اند از استنادات به مقالات ناموجود، رکوردهای تکراری، و در یک مورد نبود کامل یک مجله‌ی هسته از یک منبع مشخص، پس از این که نام آن تغییر یافته بود. عالی رتبه‌ترین پایگاه اطلاعاتی بر مبنای گزارش‌ها تاکنون «اینسپک»^۳ می‌باشد که دارای کم‌ترین خطا و بهترین دسترسی، هم در نسخه‌ی دیسک نوری و هم نسخه‌ی درونخطی است. «مرکز مدیریت کیفیت اطلاعات» در حال پایه گذاری «برچسب زنی» برای پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی است، که دربردارنده‌ی تعداد رکوردها، پوشش موضوعی و جغرافیایی، و نیز یک نوع تقسیم‌بندی یا رتبه‌بندی برای نمایش عمق نمایه‌سازی، و انسجام و دقت آن می‌باشد. شاخص اخیر، ابعادی نظیر اشتباهات املائی، خط پیوندی^۴ نامناسب و اشتباهات تایپی را دربرمی‌گیرد که عامل بسیاری از بی‌دقتی‌ها در نمایه‌ی پایگاه‌های اطلاعاتی هستند.

جایگزین‌های احتمالی

در یک خرید گرانقیمت، توجه به این که دیگر چه چیز موجود است معنا می‌یابد. از نظر پوشش موضوعی، این مطلب را در در قالب دو سؤال زیر می‌توان خلاصه کرد:

^۱ Center for Information Quality Management (CIQM)

^۲ ALA

^۳ Inspec

^۴ Hyphenation

• محتوای چقدر با محصولات رقیب (چاپی یا الکترونیکی) قابل مقایسه است؟
ممکن است اطلاعات مورد بحث، خلأ موجود در بازار را کاملاً پر کند، ولی بیش تر منابع، منحصر به فرد نیستند و احتمالاً با منابع موجود، همپوشانی‌هایی وجود خواهد داشت. خطوط تعیین حدود بین بیش تر پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی همواره روشن نیست و بسیاری از منابع جدیدتر، همپوشانی قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌دهند. مثلاً بدن انسان هدف بسیار معمول دیسک‌های نوری چند رسانه‌ای (از نوع دیسک‌هایی که امروزه در زمینه‌ی کالبدشناسی و فیزیولوژی به فروش می‌رسند) می‌باشد، که ظاهراً از دید یک فرد عامی تنها از نظر گرافیک، تصویر و صدا متفاوت‌اند.

• آیا چیز دیگری که قبلاً در مخزن موجود باشد یا از طریق شبکه قابل دسترسی باشد هست که به نیازها پاسخ دهد؟

با تداوم محدودیت‌های مالی، لازم است اصطلاح «موجود»^۱ آزادانه تفسیر شود- در مورد منابع چاپی، که تابع شرایط صدور مجوز (که عموماً در مورد پایگاه‌های اطلاعاتی به کار می‌رود) نیستند، این امر به معنای کاربرد محدود سایر مجموعه‌های محلی می‌باشد؛ هر چند باید از «بارزدن رایگان»^۲- که در مورد منابعی به کار می‌رود که هیچ نوع توافق قبلی درباره‌ی آنها وجود ندارد خودداری کرد. ارزیابی یک خرید بالقوه با اطلاعاتی که از قبل در مخزن موجود بوده، اگر هیچ سودی نداشته باشد، لااقل می‌تواند بیانگر محل انجام تغییرات مثل فسخ اشتراکات قدیمی‌تر یا ابرام سفارش‌ها و دورریختن مدارک بی‌استفاده باشد.

^۱ Already available

^۲ Free-Loading

هزینه

همچون بسیاری از وجوه دیگر فرآیند انتخاب، تعیین هزینه همیشه بسادگی آنچه تصور می‌شود نیست. با آن که هزینه‌ی یک نشریه‌ی چاپی نظیر یک دستنامه یا فهرست راهنمای تک جلدی عموماً مشخص است، بسیاری از سایر منابع، دیگر یکجا و با یک قیمت مقطوع خریداری نمی‌شوند.

در مورد اطلاعات الکترونیکی، ساختار قیمتگذاری ممکن است کاملاً پیچیده باشد، خصوصاً اگر قرار است که داده‌ها به جای این که یکجا خریداری شوند، اجاره شوند. مجوزهای شبکه و ترتیبات تخفیفی، در فصل ۸ به تفصیل مورد بحث قرار می‌گیرند؛ مسائل مطرح شده در اینجا در ارتباط با هزینه‌ی اولیه‌ی خرید یک منبع می‌باشند.

• قیمت شامل چه چیزهایی است؟

اولین نکته‌ای که باید روشن گردد این است که دقیقاً چه چیزی قرار است تهیه شود. بسیاری از پایگاه‌های اطلاعاتی بزرگ کتابشناختی و متن کامل هم به صورت فایل‌های کامل و هم به صورت زیرمجموعه‌هایی به فروش می‌رسند مثلاً تمامی استانداردهای بریتانیا امروزه بر روی دیسک نوری، هم به صورت یک مجموعه‌ی کامل و هم به شکل دوازده بخش مجزا که دربردارنده‌ی حوزه‌هایی نظیر بهداشت و ایمنی، تجهیزات خانگی، اداری و سازمانی است، موجودند. بدیهی است که زیرمجموعه‌ای از یک پایگاه اطلاعاتی بزرگ، ارزانتر است، ولی اطمینان از این که حوزه‌ی مربوطه، کاملاً موردعلاقه‌ی کاربران باشد دارای اهمیت است.

بعید است که زیرمجموعه‌ها برای مرکزی که نیاز به ارائه‌ی ابعاد وسیعی از یک موضوع دارد، ارزشمند باشند، چراکه یک خطر واقعی، یعنی از دست دادن اطلاعات مربوط وجود خواهد داشت. بهر حال اگر جاری بودن منبع چندان مهم نباشد، می‌توان

با انتخاب روزآمدهای با بسامد کم‌تر، در هزینه‌ها صرفه‌جویی کرد- مثلاً اشتراک سه ماهی نسخ‌های از یک دیسک نوری نسبت به اشتراک ماهانه، موجب کاهش هزینه به میزان چند صد پوند در سال خواهد شد.

• آیا هزینه‌های پنهان وجود دارند؟

بررسی این نکته که آیا هیچ نوع هزینه‌ی اضافی که در نظر اول نامشخص باشد وجود دارد یا خیر، مفید است. مثلاً به مشترکان مجلات چاپی یک ناشر بزرگ، در یک مرحله بطور خودکار، دیسک‌ت ادواری‌ها نیز داده می‌شود اما با یک هزینه‌ی اضافی اجباری. قیمت بیش‌تر پایگاه‌های اطلاعاتی روی دیسک نوری یا دیسک‌ت، عموماً بدون در نظر گرفتن مالیات ذکر می‌شود؛ هر چند که میزان این مبلغ ۱۷/۵ درصد است.

• آیا قیمت، خدمات اضافی را نیز شامل می‌گردد؟

حالت مثبت‌تر این است که قیمت، تسهیلات یا خدمات اضافی را نیز شامل گردد. مثلاً شرکت «نمایه»^۱ که فروشنده‌ی استانداردهای بریتانیا بر روی دیسک نوری است با ارائه‌ی یک خدمات تحقیقی مجانی به مشتریان، از این کالا پشتیبانی می‌کند؛ در حالی که «مؤسسه‌ی سلطنتی پیمایشگران خبره»^۲ مشترک‌ها را به یک مرکز تحقیقی به نام «چکیده‌ها و بررسی‌های ریکس»^۳، معرفی می‌نماید. این مرکز، ارائه‌دهنده‌ی خدماتی شامل کاوش محدود در پایگاه، اطلاعاتی داخلی آن‌ها، و نیز فتوکپی و امانت مدارک از کتابخانه‌ی آن‌ها می‌باشد.

¹ Technical Indexes

² Royal Institution of Chartered Surveyors

³ RICA Abstracts and Reviews

همچون خرید یک ماشین، در مورد منابع نیز هنگامی که هزینه‌ها سر به هزاران می‌زند، قیمت اظهار شده شاید فقط نقطه‌ی شروع باشد. مسئولان فروش غالباً در ارتباط با هزینه و زمان بندی یک خرید، تا حدی انعطاف دارند، خصوصاً اگر شرکت، در حال فروش چندین نوع از تولیدات خود به یک سازمان واحد باشد. طبیعتاً شاید بسیاری از کتابخانه‌ها با این مسئله مواجه نشوند، ولی توانایی مذاکره کردن و چانه زدن گاهی سرمایه‌ی بسیار مفیدی است.

۶. ارزیابی نرم افزار

انتخاب منابع الکترونیکی، علاوه بر ارزیابی محتوا، مستلزم سنجش کیفیت نرم افزار مورد نیاز برای بازیابی و نمایش اطلاعات موجود نیز می باشد. گر چه نرم افزار خوب نمی تواند اطلاعات ضعیف را ارتقا دهد، ولی نمونه های بسیاری از دیسک های خوب هست که توسط نرم افزار نامناسب آسیب دیده اند و بنابراین، صرف کمی تلاش در این مرحله، سودمند خواهد بود.

میانجی کاربر

یکی از مهم ترین ویژگی های هر منبع در قالب الکترونیکی، میانجی کاربر می باشد، یعنی نرم افزار و سخت افزاری که پیوند میان کاوشگر و خود پایگاه اطلاعاتی را برقرار می کند. از نظر عملی، این پیوند از تعدادی عناصر تشکیل می شود: دستورهای مورد استفاده برای این که به رایانه بگوید فعالیت را انجام دهد، صفحه کلید، موشواره یا دیگر وسایل به کاررفته برای وارد کردن این دستورها، روش نمایش اطلاعات بر روی صفحه نمایشگر، و امکانات ارائه شده برای کمک به افرادی که نیاز به مساعدت دارند. ارزیابی یک میانجی مستلزم سنجش این نکته است که چگونه این عناصر برای بازیابی سریع و آسان اطلاعات

بطور مؤثر با هم ترکیب می گردند. اگر کاوش مشکل باشد، کند جواب بدهد یا غیرقابل اعتماد باشد، فقط سمج ترین و مشتاق ترین کاربران هستند که احتمالاً زحمت کاوش بار دوم یا سوم را به خود می دهند. آن ها که پشتکار زیادی به خرج می دهند، بسیاری از وقت کارکنان را می گیرند و همه را مستأصل می کنند. نکات اصلی که باید به آن ها توجه کرد عبارتند از:

- چه نوع کارپایه های فناوری اطلاعات-نوع سیستم عامل و سخت افزار- موجود می باشند؟

در ارتباط با دیسک نوری، انتخاب اصلی عبارت از یکی از موارد زیر است: «ویندوز»، «ام اس-داس» و «مکینتاش»؛ اگر چه کارپایه های دیگری نظیر «یونیکس»^۱ نیز تدریجاً بطور گسترده به کار می روند. میانجی کاربرهای گرافیکی^۲ نظیر «ویندوز» برای کاربرانی که «سواد رایانه ای» دارند و سرعت با کارکردهای موجود آشنا می شوند، مناسب اند. بهر حال افراد بدون تجربه ی قبلی، احتمالاً برای عادت دادن خود به کار با موشواره، باز و بسته کردن پنجره ها، و بازکردن فهرست ها (=منوها)، نیاز به زمان دارند. این که پشتیبانی ناشران از تولیدات مبتنی بر «داس» تا چه مدت ادامه خواهد یافت، یک نکته ی قابل بحث می باشد- «سیلورپلاتر»^۳، بزرگ ترین ناشر دیسک نوری، اکنون دیگر هیچ نوع کار بنیادی بر مبنای میانجی «ام اس-داس» انجام نمی دهد، چرا که ممکن است این میانجی تا چند سال دیگر «کهنه و قدیمی» به نظر برسد.

- آیا میانجی، کاربر پسند است؟

¹ platfrom

² UNIX

³ Graphical User Interface (GUI)

⁴ Silver platter

اگر قرار است که یک پایگاه اطلاعاتی توسط خودکاربران مورد کاوش قرار گیرد، این سؤال یک معیار کلیدی برای قضاوت درباره‌ی یک میانجی است. «کاربرپسندی»^۱ ممکن است در سنجش، یک مفهوم نامشخص باشد، چون تاحدی بستگی به قضاوت‌های ذهنی دارد. بهرحال اصول طراحی مشخصی وجود دارند که پیروی از آنها بعنوان یک سیاهه‌ی کنترل، شاید مفید باشد. اولاً میانجی باید هر چه قابل انعطاف تر طراحی شود تا کاربرد آن هم برای مبتدیان و هم برای متخصصان آسان باشد. برخی میانجی‌های مبتنی بر «داس»^۲ نظیر «دیالوگ آندیسک»^۲ دو حالت برای کاوش ارائه می‌کنند. یک «فهرست انتخابی آسان»، و یک «گزینه‌ی فرمان» برای کاربران باتجربه. راه دیگر برای تأمین این قابلیت انعطاف، طراحی دو میانجی مجزا است. مثلاً «فایننشال تایمز» به دو صورت موجود است: «کاوش آسان» که یک میانجی ساده تحت «داس» است، و یک میانجی «آزادراه» پیشرفته‌تر تحت «ویندوز». ثانیاً، میانجی باید امکان «راهیابی» یا حرکت آسان در پایگاه اطلاعاتی، از یک صفحه به صفحه‌ی دیگر، از یک یافته به یافته‌ی بعدی و از یک بخش از رکورد به بخش دیگر آن را فراهم آورد.

بدون فنون خوب راهیابی، کاربر خیلی زود احساس می‌کند که گم شده است، بویژه در «ویندوز» که در آن نسبت به میانجی تحت «داس» کنترل کمتری بر توالی اعمال وجود دارد. ثالثاً، مهم این است که کاربران نباید در حالی که نمی‌دانند چکار باید بکنند به حال خود رها شوند اگر اقدامی لازم است، باید روی صفحه‌ی نمایشگر. مثلاً با یک نوار مستطیلی که می‌گوید «برای دیدن گزارش اینجا کلید بزنید»، نمایش داده شود.

¹ Userfriendliness

² Knight-Ridder's DIALOG On Disc

نکته‌ی آخر که ممکن است بخودی خود روشن باشد این که مادامی که پردازش در حال انجام است کاربران باید با یک پیغام یا علامت، باخبر باشند تا فکر نکنند که سیستم از کار افتاده است.

• آیا نمایش روی صفحه روشن است و طراحی خوبی دارد؟

نمایش اطلاعات بر روی صفحه، تأثیر مهمی در سهولت کار دارد. یکی از مشکلات در نمایش روی صفحه، شلوغی و به هم ریختگی آن است. اطلاعات بیش از اندازه یا طراحی ضعیف، کاربران را سردرگم می‌کند. شناخت اصطلاحات نیز اهمیت دارد کاربران ممکن است اصطلاحات خاص فنی نظیر «با مفاهیم اضافی محدود کنید» را متوجه نشوند. رنگ نیز نقش مهمی در نمایش روی صفحه دارد نه فقط در مشخص‌تر کردن مطالب، بلکه بعنوان وسیله‌ای برای توصیف انواع ویژه‌ی اطلاعات. مثلاً کنش‌ها اغلب به رنگ قرمز نشان داده می‌شوند، و رنگ‌های آرام‌تر نظیر سفید و آبی برای متن به کار می‌روند. مشکل این است که قضاوت در مورد استفاده از رنگ، یک امر ذهنی است آنچه برای برخی ناراحت کننده است شاید برای دیگران کاملاً قابل قبول باشد. رهنمودهای مفیدی که باید به خاطر سپرد عبارت‌اند از این که در هر نمایش عموماً نباید بیش از چهار رنگ به کار رود، و این که استفاده از رنگ باید بطور منسجم در سراسر یک میانجی به کار رود، مثلاً اگر قرمز برای نشان دادن یک کنش انتخاب می‌شود، نباید بعداً برای مشخص کردن متن از آن استفاده شود.

• میانجی چقدر قاب لاعتماد است؟

اگر چه این نکته ممکن است بدیهی به نظر برسد، ولی کارکرد سیستم باید دقیق باشد. یک میانجی که در میانه‌ی کاوش از کار می‌ماند، و موجب سرگردانی کاربر در ارتباط با آنچه در حال انجام است می‌گردد، عصبانیت و سرخوردگی زیادی را باعث خواهد شد. آزمون، عبارت است از مشاهده‌ی آنچه

در هنگام کاوش یک واژه‌ی بسیار معمولی مثل education اتفاق می‌افتد: آیا سیستم کاملاً متوقف می‌شود یا کاوش خیلی کند انجام می‌گیرد؟ یک میانجی همچنین باید در برابر اشتباهات کاربر، تاب بیاورد. مثلاً هنگامی که کاربری کوشش می‌کند اطلاعات را به یک دیسک فرمت نشده منتقل کند، سیستم نباید قفل کند. همچنین لازم است یک گزینه‌ی «توقف/خروج» در تمام مدت بر روی صفحه نمایش داده شود تا کاربر بتواند چنین اشتباهاتی را اصلاح کند.

• آیا «کمک به کاربر» مناسب است؟

قطع نظر از این که یک سیستم چقدر کارآمد باشد، به تسهیلات حمایتی خوب نیز نیازمند است. کمک روی صفحه باید حساس به بافتار باشد تا کاربری که می‌خواهد بفهمد چگونه باید داده‌ها را چاپ کند، مجبور نباشد ابتدا نمایش کاملی از اطلاعات درباره‌ی روش‌های جستجو را از سر بگذارند. همچنین لازم است پیغام‌های معناداری که نشان‌دهنده‌ی خطا هستند نیز وجود داشته باشند؛ مثلاً هنگامی که یک پرسش به جای حروف کوچک، با حروف بزرگ وارد می‌شود، عباراتی نظیر «نحو و ترکیب نادرست است» نمایش داده نشود. مدارک چاپی خوب نیز یک ثروت حقیقی برای کارکنان کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی محسوب می‌شوند و بمنزله‌ی حوزه‌ای هستند که در آن، ناشران دیسک نوری غالباً اهمیت خود را از دست می‌دهند. برخی ناشران ابداً راهنمای چاپی تهیه نمی‌کنند و تنها به فایل‌های «read me» که بر روی نرم‌افزار نصب می‌شود اکتفا می‌کنند. بهر حال نمونه‌های خوبی نیز وجود دارند، که یکی از بهترین آن‌ها عبارت است از راهنمای همراه با پایگاه اطلاعاتی مالی «فیم»^۱ که چگونگی

¹ FAME

انجام مقایسه‌های پیچیده در مورد داده‌های عددی حساب‌های شرکتی را به شکلی کاملاً قابل فهم توضیح می‌دهد.

با رشد عظیم بازار دیسک نوری، امروزه طیف گمراه کننده‌ای از میانجی‌ها وجود دارد که وضعیت گیج کننده‌ای را هم برای کارکنان و هم برای کاربران ایجاد کرده است. تنها زمانی که پایگاه‌های اطلاعاتی توسط ناشر واحدی مثل «سیلور پلاتر» یا «نایت ریدر» تأمین می‌شوند، نوعی یکنواختی و اتحاد شکلی وجود دارد. بدین ترتیب عاملی که باید هنگام اضافه کردن یک عنوان به مجموعه‌ی موجود دیسک‌های نوری در نظر گرفت، این است که آیا هم اکنون دیسک‌هایی در مخزن هست که از میانجی واحدی استفاده کنند اگر چنین است خرید محصول دیگری از همان «کارخانه» چه بسا مشکلات آموزشی و آشناسازی را، هم برای کاربران و هم برای کارکنان آسان نماید. در آینده احتمال می‌رود که منابع الکترونیکی بیش‌تر و بیش‌تری توسط یک میانجی وب در دسترس قرار گیرد، و این حرکتی است که یک عنصر «استانداردسازی» را به این محیط وارد می‌نماید.

امکانات کاوش و برونداد

یک منبع الکترونیکی علاوه بر یک میانجی قابل اعتماد و کاربرپسند، نیازمند امکانات کاوش سریع نیز- در صورتی که از نظر هزینه باصرفه باشد- هست. با گذشت بیش از دو دهه پیشرفت در بازیابی اطلاعات رایانه‌ای، به آسانی می‌توان فرض کرد که قابلیت‌های کاوش «مناسب» اگر نگوییم استثنایی فراهم شود. بهر حال، منطقی به نظر می‌رسد که با توجه به نکات زیر ببینید این امکانات به چه خوبی کار می‌کنند.

• حالت اصلی کاوش چگونه است؟

این نکته شاید همیشه روشن نباشد، اما در پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی و متن کامل، دو روش اصلی کاوش وجود دارد: کاوش تورقی و کلیدواژه‌ای. شکل اول، کاربر را به نمایش الفبایی واژه‌های نمایه شده هدایت می‌کند که از طریق آن، مناسب‌ترین واژه(ها) به عنوان موضوع انتخاب می‌گردند. در حالت کاوش کلیدواژه‌ای، نمایشی از واژه‌ها وجود ندارد- سیستم به دنبال یک واژه، دقیقاً به همان شکلی که وارد شده، می‌گردد. در حالت جستجوی تورقی، هدف آسان ترنمودن استفاده است، خصوصاً هنگامی که بتوان موضوع را با یک کلیدواژه توصیف کرد. سیستم به کاربر کمک می‌کند تا انتخاب درستی از میان املاهای کلمه و حالت‌های مختلف آن داشته باشد، اما طیف چندان وسیعی را برای موضوعات پیچیده‌تر پیشنهاد نمی‌کند. در کاوش کلیدواژه‌ای باید ترکیب دو یا چند اصطلاح برای بیان دقیق‌تر اطلاعات موردنیاز، امکانپذیر باشد، هر چند این مسئله خود دامنه‌ی خطا را بیش‌تر می‌کند. اگر املاي کلیدواژه‌ها غلط باشد یا به شکل نادرست با هم ترکیب شده باشند، حتی اگر اطلاعاتی در پایگاه اطلاعاتی موجود باشد، هیچ چیز بازیابی نخواهد شد. اگر چه بیش‌تر سیستم‌ها هر دو حالت کاوش را ارائه می‌دهند، ولی آرایش و نمایش گزینه‌ها بر روی صفحه به نحوی است که یکی از حالت‌ها مشخص‌تر از دیگری باشد و این حالت، همان شکل پیش‌گزیده‌ای است که بیش‌تر کاربران آن را انتخاب خواهند کرد.

• آیا تمامی قابلیت‌های کاوش استاندارد موجودند؟

این قابلیت‌ها از عملگرهای بولی AND، OR و NOT برای ترکیب کلیدواژه‌ها با یکدیگر، و امکان دُم‌برش^۱ برای کاوش انجامه‌های^۲ مختلف ریشه‌ی را شامل

^۱ truncation

^۲ ending

می‌شوند. برخی نرم‌افزارهای کاوش، برای بازیابی خودکار شکل‌های مفرد و جمع یک واژه طراحی می‌شوند. توانایی انجام یک کاوش مجاورت لغوی^۱ برای واژه‌های نزدیک به یکدیگر، در یک پایگاه اطلاعاتی متن کامل ضروری است؛ در غیر این صورت، اطلاعات نامرتب بسیار زیادی بازیابی خواهد شد. محدودیت به فیلد(شیوه‌ای برای محدود کردن کاوش به یک بخش خاص از یک رکورد) نیز اهمیت دارد. مثلاً در یک پایگاه اطلاعاتی روی دیسک‌نوری نظیر «گاردین» یا «تایمز»، یکی از راه‌های اصلی برای کاهش اطلاعات به دست آمده و رساندن آن به یک اندازه‌ی قابل قبول، کاوش کلیدواژه‌ها فقط در عناوین مقالات است.

• ویژگی‌های اضافی موجود کدام‌ها هستند؟

در پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی نظیر «ایریک»، وجود یک نسخه‌ی درونخطی از اصطلاحنامه، ارزشمند خواهد بود، چون شیوه‌ی تصادفی مرور ارجاعات بازیابی شده برای یافتن توصیف‌گرهای موضوعی مربوط یا واژه‌های نمایه را به حداقل می‌رساند. اگرچه معمول نیست، ولی کاوش جانبی(امکانی که کاربران را قادر می‌سازد تا با مرور مجموعه‌ای از رکوردهای بازیابی شده، کلیدواژه‌ی جدیدی را انتخاب کنند و سپس به سیستم دستور دهند که برای این واژه یک کاوش انجام دهد) مفید خواهد بود، چون در زمان و کار لازم برای وارد کردن واژه توسط افراد صرفه‌جویی می‌کند. در پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی نیز امکان «مشخص کردن»^۲ استناداتی که به مجلات موجود در پایگاه می‌شوند نیز ویژگی مفیدی است.

^۱ Word Proximity

^۲ Flag

• سرعت پاسخگویی چقدر است (از آغاز یک کاوش (یا هر کنش دیگر) تا نمایش یافته‌ها چند ثانیه طول می‌کشد)؟

بنا به شواهد، این کار نباید بیش از ۱۵ ثانیه طول بکشد - مدت زمان طولانی‌تر احتمالاً منجر به خطا یا عصبانیت کاربر می‌شود. اگرچه نرم‌افزار جستجو آشکارا تأثیر عمده‌ای در اجرا دارد، ولی این، تنها عامل نیست. در دیسک‌های نوری، سرعت و توانایی سخت افزار نیز بسیار مهم است معمولاً با استفاده از یک کارایستگاه که پردازشگر سریع‌تر، دیسک سخت بزرگ‌تر، و بخش دیسک‌خوان سریع‌تری دارد زمان پاسخگویی را می‌توان به میزان زیادی کاهش داد.

• نحوه‌ی نمایش برونداد چگونه است؟

با نرم‌افزار جدیدتر، احتمال این که یافته‌ها به ترتیب ربط رتبه‌بندی شوند وجود دارد، بنحوی که مهم‌ترین اقلام، ابتدا نمایش داده می‌شوند. رتبه‌بندی بر مبنای ربط، هنوز رایج نشده و استثنا است و بیش‌تر نرم‌افزارهای مورد استفاده برای کاوش پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی و متن کامل، یافته‌های نمایش داده شده بر اساس تاریخ‌را، معمولاً به ترتیب زمانی معکوس نمایش می‌دهند، بنحوی که جدیدترین اطلاعات، در ابتدا دیده می‌شوند. بهر حال تعدادی از پایگاه‌های اطلاعاتی وجود دارند که در آن‌ها، قدیمی‌ترین رکورد در ابتدا نشان داده می‌شود - این وضعیت، در صورتی که اطلاعات زیادی بازیابی شده باشد، نومیدکننده است.

• چه امکانات چاپ و پیاد هسازی وجود دارند؟

انتظار این که در یک کاوش، توانایی ضبط یا چاپ اطلاعات بازیابی شده وجود داشته باشد، انتظاری منطقی است. در بیش‌تر مواقع این فرض صحیح است، ولی استثنائاتی نیز وجود دارند - مثلاً ضبط کردن از دیسک‌های نوری نظیر

«استانداردهای بریتانیا» عموماً امکانپذیر نیست، چون اطلاعات به شکل تصاویر نمابر ذخیره می‌شود، نه بصورت متن «آسکی»^۱ (کداستندارد آمریکایی برای تبادل اطلاعات)

• آیا می‌توان نرم‌افزار را به منظور کنترل سطح برونداد، تنظیم کرد؟

کتابخانه‌ها مکرراً نیاز دارند که برای جلوگیری از انحصاری شدن کارایستگاه‌ها توسط معدودی از کاربران، میزان چاپ را محدود کنند؛ نرم‌افزاری که بتوان برای فعال کردن محدودیت‌ها به تنظیم موضعی آن پرداخت، در این گونه موقعیت‌ها مورد توجه می‌باشد. نمایش متغیرها و قالب‌های چاپی نیز - که در بسیاری از پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی ارائه می‌گردد - بسیار مفید است؛ چرا که می‌توان مناسب‌ترین آرایش برای یک مرکز خاص را بعنوان وضعیت پیش‌گزیده انتخاب کرد.

اگرچه امروزه از سال‌های قبل کمتر معمول است، ولی مواقعی هست که یک پایگاه اطلاعاتی واحد از طریق تهیه‌کنندگان متفاوت قابل تأمین است (مهم‌ترین نمونه‌ی آن «مدلاین» است که بر روی دیسک‌نوری از چندین منبع متفاوت قابل تأمین است) و این سؤال را پیش می‌آورد که کدام نسخه را باید خریداری کرد. در این گونه مواقع لازم است چندین عامل مورد ارزیابی قرار گیرند؛ نه فقط میانجی کاربر و امکانات کاوش و برونداد، بلکه طول فایل‌های پشتیبان موجود، داده‌های تعداد سال‌های موجود بر روی هر دیسک، و - البته - هزینه.

¹ ASCII

۷. سازوکارهای تحویل اطلاعات

آگاهی از نیازهای کاربران و از اطلاعات موجود دارای اهمیت اساسی است ولی بخودی خود کافی نیست. برای به کار بستن این شناخت و کسب بهترین اثر عملی، باید در حد امکان آن را با سطح کلی تأمین منابع، مربوط کرد. تأمین منابع نه فقط تأمین هزینه ی مواد جدید (که البته بسیار ضروری است)، بلکه امکانات رایانه‌ای موجود و سطوح اداری در حال عملیات را شامل می‌گردد. در گذشته، انتخاب منابع نسبتاً ساده بود- عموماً کتابخانه‌ها هر چه که می‌توانستند از منابع خریداری و نگهداری می‌کردند. امروزه با وجود حجم بسیار زیادی که در قالب الکترونیکی تولید و فروخته می‌شود، همه‌ی این شرایط تغییر کرده است.

در حال حاضر بحث‌های زیادی درباره‌ی گذار از راهبرد مجموعه‌های موجودی به راهبرد دسترسی در کتابخانه‌ها وجود دارد. ولی دو رویکرد، که برخی اوقات بصورت یک سناریوی «یا این یا آن» ارائه گردیده‌اند، می‌توانند مکمل یکدیگر باشند: خرید یا اشتراک ثابت منابعی که احتمالاً متقاضی زیادی دارند، و استفاده از شیوه‌ی «پرداخت بر مبنای میزان استفاده» برای اطلاعاتی که با بسامد کم‌تر یا فقط یک‌بار مورد نیاز هستند. اصولاً این خط‌مشی را می‌توان در این نقل قول خلاصه کرد: «هسته را بخريد، به بقیه دسترسی پیدا کنید، و در استفاده از آن‌ها سریع باشید!»

گزینه ها

خرید منابع هسته و دسترسی به سایر منابع، امروزه مستلزم آگاهی منطقی از سازوکارهای موجود تحویل منابع می‌باشد. در مورد برخی اطلاعات در قالب الکترونیکی، انتخاب بعضاً وسعت‌گنج‌کننده‌ای دارد. گزینه‌های اصلی عبارت‌اند از:

• دیسک‌نوری تک کاربره

دیسک‌نوری که امروزه بعنوان یک فناوری نسبتاً کامل تثبیت شده نه یکی، بلکه چندین سازوکار برای تحویل اطلاعات ارائه می‌کند. ساده‌ترین آن‌ها عبارت است از یک کارایستگاه تک‌کاربره شامل یک رایانه، یک یا چند دیسک‌گردان، و احتمالاً یک چاپگر. از این نوع سیستم می‌توان بخوبی برای منابعی که احتمال می‌رود در حد قابل قبول و تنها در یک محل مورد استفاده قرار گیرند، استفاده کرد. در این سیستم هزینه‌ها ثابت و از قبل تعیین شده‌اند و در نتیجه، بودجه‌بندی بسیار آسان‌تر از سیستم‌های درونخطی می‌باشد. سرعت، سهولت استفاده و توانایی‌های بازیابی در دیسک‌نوری، امتیاز بزرگی در برابر برخی از نسخه‌های چاپی به شمار می‌روند. در مواردی که سطح تقاضا بالا است، امکانات تک کاربر به تنگنایی بدل می‌شود که دسترسی به اطلاعات را محدود می‌کند.

• شبکه‌ی دیسک‌نوری

سیستم‌های شبکه‌ای در انواع پیکربندی‌ها و اشکال مختلف به منظور غلبه بر موانع فیزیکی موجود در دسترسی انفرادی ایجاد شدند و از شبکه‌هایی که چندین کارایستگاه را در یک ساختمان به یکدیگر پیوند می‌دهند تا آن‌هایی را که به صدها کاربر در یک پردیس وسیع خدمات می‌دهند، شامل می‌شوند. از نظر استفاده از منابع، شبکه بندی دو مزیت مهم دارد: اولاً کاوش همزمان به‌وسیله‌ی شماری از افراد را ممکن می‌سازد؛ ثانیاً امکان دسترسی از راه دور از

کارایستگاه‌های مستقر در خارج از محل دیسک‌ها را فراهم می‌آورد. بهر حال تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاری در یک شبکه‌ی دیسک نوری مستلزم موازنه‌ی مزایای دسترسی بهتر، با هزینه‌ها (و نیز امکان کهنگی فناوری) است - و این ارزیابی خارج از محدوده‌ی کتاب حاضر می‌باشد. اگر یک شبکه هم اکنون نصب شده، اقدام عملی مشخص عبارت است از توجه به اضافه نمودن منابع جدید (با این شرط که فراهم نمودن آن‌ها از نظر فنی امکانپذیر باشد)، در شرایط صدور مجوز، اجازه‌ی این کار داده شده باشد، و هزینه‌ها مانع این کار نباشند.

• پایگاه‌های اطلاعاتی با نصب موضعی

گزینه‌ی دیگر عبارت است از نصب پایگاه‌های اطلاعاتی بر روی یک سامانه‌ی رایانه‌ای داخلی، از راه انتقال اطلاعات توزیع شده بر روی دیسک نوری، نوار مغناطیسی یا دیسکت. در این صورت، کارایستگاه‌های متصل به یک شبکه‌ی محلی می‌توانند از طریق سامانه‌ی رایانه‌ای کتابخانه، مستقیماً به اطلاعات دسترسی پیدا کنند - به این ترتیب زمان کاوش، کاهش چشمگیری می‌یابد. بهر حال، مشخص نمودن این ترتیبات با ناشر مربوطه به منظور اجتناب از تخلف در «حق مؤلف»، ضروری می‌باشد.

• دسترسی سرویس‌گیرنده - سرویس دهنده^۱

یکی از ابتکار عمل‌های جدید، ایجاد فناوری «ارل»^۲ (کتابخانه‌ی مرجع الکترونیکی) توسط «سیلور پلاتر» بوده است. با این فناوری، فشار کاری میان ارایستگاه کاربر، نرم‌افزار بازیابی (سرویس گیرنده) و سامانه‌ی رایانه‌ای (سرویس دهنده) که میزبان پایگاه‌های اطلاعاتی دیسک نوری و نرم‌افزار کاوش می‌باشد، تقسیم می‌گردد. امتیاز این رویکرد، به حداکثر رساندن استفاده از شبکه است و

^۱ Client-server

^۲ Electronic Refrence Library (ERL)

با استفاده از انتخاب میانجی‌ها و طیفی از کارپایه‌های فناوری اطلاعات، دستیابی سریع و آسان را ممکن می‌سازد.

• دستیابی درونخطی از طریق میزبان‌های تجاری

هر چند دیسک‌نوری، در محیط‌هایی که خودیآوری^۱ یک گزینه‌ی عملی باشد، بخوبی عمل می‌نماید ولی دو کمبود دارد: یکی جاری نبودن آن و دیگری قیمت آن. با هزینه‌های ثابت و ازپیش تعیین شده، هر چه تعداد کاربران کم‌تر باشد، هزینه‌ی هر کاوش بیش‌تر خواهد شد. میزبان‌های تجاری درونخطی نظیر «دیالوگ» مدت زمان زیادی است که بعنوان راهی برای رفع نیاز به طیف وسیعی از منابع، که سطح تقاضای کم‌تری دارند، به کار برده می‌شوند. پایگاه‌های اطلاعاتی درونخطی نیز در جایی که کاربران به اطلاعات جاری نیاز دارند ضروری‌اند- چراکه دیسک‌نوری نمی‌تواند از نظر جاری بودن رقابت کند. در اقدامی برای جذب کاربران نهایی، بسیاری از میزبانان، میانجی‌های ساده‌تری را عرضه نموده‌اند؛ هر چند که سازوکارهای محاسبه‌ی هزینه هنوز هم عمدتاً بر مبنای «پرداخت به نسبت استفاده» است تا بر مبنای اشتراک، و احتمال هم نمی‌رود که کتابداران تمایلی به دادن اجازه‌ی آزادی عمل به کاربران داشته باشند.

• فرست سرچ^۲

یک استثنای قابل ذکر، «فهرست سرچ» است- یک خدمت درونخطی کاربر نهایی با میزبانی «اسی‌ال‌سی»^۳. در یک حرکت بنیادی «اسی‌ال‌سی» هزینه‌های مربوط به زمان اتصال و نمایش رکورد را حذف نموده و کاربران می‌توانند از بین پرداخت یک حق اشتراک ثابت سالانه، یا قیمتگذاری قبل از کاوش، یکی را انتخاب

^۱ Self-service

^۲ FIRST SEARCH

^۳ OCLC

نمایند. درگزینه‌ی دوم، مجموع‌های از کاوش‌ها از قبل خریداری می‌شوند و هر چه تعداد کاوش‌های خریداری شده بیش‌تر باشد، کاوش ارزان‌تر تمام می‌شود. این ساختار ساده‌ی قیمت‌گذاری، طیف وسیعی از پایگاه‌های اطلاعاتی رایج، و وجود میانجی کاربرپسند، برای «فرست سرچ» جایگاه جالب توجهی نزد بسیاری از کتابخانه‌ها فراهم ساخته.

● دسترسی درونخطی از طریق شبکه‌ی دانشگاهی

با تشویقات «جیسک»، به انتخاب پایگاه‌های اطلاعاتی-عمدتاً منابع کتابشناختی برای مؤسسات آموزش عالی در بریتانیا اقدام گردیده است. بیش‌تر پایگاه‌های اطلاعاتی در مرکز داده‌های «بیدز» در دانشگاه «بث»^۱ نصب می‌گردند، کارکنان و دانشجویان از طریق «جانت» شبکه مشترک دانشگاهی^۲ مستقیماً از کارایستگاه‌های خودشان، وصل می‌شوند. قیمت‌ها توسط مؤسسات مادر پرداخت می‌شود و هزینه‌ها به صورت نرخ سالانه برای هر پایگاه اطلاعاتی که برای اشتراک انتخاب کنند، محاسبه می‌شود. اگرچه طیف پایگاه‌های اطلاعاتی ارائه شده گسترده نیست، ولی آن‌ها که موجودند عمده‌ی خدمات‌های اصلی انتخاب شده برای مراجعات وسیع آن‌ها را شامل می‌شوند. مشخص گردیده که این نوع دسترسی درونخطی در ارتباط با دانشگاهیان به دلایل زیر بسیار معمول است: سهولت استفاده از میانجی، پایگاه‌های اطلاعاتی پرتعداد، اطلاعات جاری، و دسترسی «رایگان» آسان. برای تداوم اشتراک باید علاقه مندی کافی، یا از سوی مؤسسه در کلیت آن یا از سوی بخش‌های خاص، و نیز کاربران کافی با کارایستگاه‌های مربوطه، موجود باشند.

^۱ EIDS data Center at Bath University

^۲ Joint Academic Network (JANET)

• دسترسی درونخطی، مستقیماً از طریق ناشران

بتدریج اغلب ناشران، با حذف میزبان «واسط»، امکان دسترسی مستقیم به پایگاه‌های اطلاعاتی خود را فراهم می‌سازند. برخی از این‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی و متن کامل می‌باشند که از طریق یک مودم و ارتباط مخابراتی «شماره گیر»، و با سازوکارهای قیمتگذاری که از اشتراک ثابت سالانه تا خرید از پیش پرداخته شده برای تعداد ساعات مشخص کاوش، و شیوهی «متعارف» تر، یعنی صدور صورتحساب بر اساس هر دقیقه از مدت زمان اتصال را شامل می‌شود، قابل دسترسی می‌باشند. بهر حال امروزه به تعدادی از مجلاتی که تعدادشان سریعاً افزایش می‌یابد می‌توان از طریق اینترنت دسترسی پیدا نمود. در این مجلات احتمالاً مقالاتی وجود دارند که حداقل چند روز قبل از نسخه‌ی چاپی «منتشر» شده‌اند.

در این ویرایش‌های الکترونیکی، می‌توان بین مقاله‌ی اصلی و هر نوع نامه، تکذیب، یا سرمقاله که در رابطه با موضوع باشد ارتباط برقرار نمود. البته در نسخه‌های چاپی لازم است برای یافتن این موارد به شکل فیزیکی در شماره‌های بعدی کاوش کرد. اتصال به منابع مربوطه‌ی دیگر نیز ممکن است، مثل پیوند مستقیم بین استنادات انتهای یک مقاله و یک پایگاه اطلاعاتی کتابشناختی. انتخاب یک استناد خاص، ارجاع کاملی شامل یک چکیده و جزئیات کاملی از وابستگی نویسنده را بر روی صفحه‌ی نمایشگر می‌آورد که به کاربر کمک می‌کند تا درباره‌ی تهیه‌ی یک کپی از مقاله تصمیم بگیرد. با وجود تمامی تبلیغات درباره‌ی دسترسی الکترونیکی، بسادگی ممکن است از این نکته غفلت شود که معمول‌ترین روش‌های تحویل اطلاعات، هنوز همان نسخه‌ی چاپی و امانت کتابخانه‌ای می‌باشد- مثلاً بیش از ۳/۵ میلیون درخواست در طول سال‌های ۱۹۹۳

تا ۱۹۹۴ به «مرکز تحویل مدرک» کتابخانه بریتانیا داده شد؛ این وضعیت احتمالاً تا مدتی بعد نیز ادامه می‌یابد.

روش تأمین اطلاعات

تصمیم‌گیری درباره‌ی بهترین سازوکار تأمین یک منبع مشخص به معنای ارزیابی تمام گزینه‌های عملی - چه کاغذی و چه الکترونیکی با توجه به نیازهای کاربران و بودجه موجود - می‌باشد. در برخی موارد، انتخاب از میان روش‌های جایگزین تأمین اطلاعات، ساده است مثلاً درخواست مقاله‌ای از یک همایش ناشناخته، با به دست آوردن یک کپی از «مرکز تحویل مدرک» برآورده می‌شود. در مورد منابع دیگر، جواب چندان روشن نیست. انتخاب مناسب‌ترین منبع و سازوکار تحویل اطلاعات به ترکیب چندین عامل بستگی دارد که علاوه بر انتخاب مربوط‌ترین منبع و صرفه‌جویی انتشارات یا پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در بازار، به موضوعات وسیع‌تری نظیر ملزومات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، امکان‌پذیری فنی، و خط مشی‌هایی نظیر ملاحظات مکانی و نیروی انسانی نیز ارتباط دارد.

قالب

مسئله‌ای که امروزه بیش از پیش مطرح می‌شود انتخاب قالب است. مثلاً هنگامی که یک اثر مرجع تثبیت شده نظیر «فهرست راهنمای مآخذ اطلاعات در بریتانیا-اسلیب»^۱ بر روی دیسک‌نوری عرضه می‌شود، کدام نسخه برای خرید، مناسب‌تر است؟ آیا بهتر است به سراغ امکانات کاوش پیشرفته‌تر بر روی دیسک‌نوری برویم یا به نسخه‌ی چاپی قناعت کنیم؟ مسئله‌ی اول، روشن کردن تفاوت‌های احتمالی - بین دو نسخه می‌باشد. انتظار می‌رود که نسخه‌ی رایانه‌ای

¹ Aslib Directory of Information Sources in the United Kingdom

یک منبع شامل اطلاعاتی در حد نسخه‌ی چاپی - اگر نه بیش‌تر از آن باشد. مثلاً در مورد خدمات آگاهی‌رسانی جاری «کارت کانتنتس»^۱ نسخه‌ی دیسک‌نوری حاوی چکیده‌ی نویسنده است که در ویرایش چاپی وجود ندارد. البته نباید چنین پنداشت که این امر همیشه مصداق دارد-نسخه‌های دیسکی روزنامه‌هایی نظیر «تایمز»، «گاردین» یا «ایندپندنت» بندرت دارای تصاویر یا اشکالی است که در نسخه‌ی چاپی روزانه دیده می‌شود. غالباً قیمت دیسک‌نوری از نسخه‌ی چاپی بیش‌تر است، ولی موارد استثنایی هم هستند. مثلاً نسخه‌ی دیسکی «دائرة المعارف بریتانیکا» با صرفه‌تر است، چون قیمت فروش آن یک سوم کم‌تر از قیمت مجلدهای چاپی است. بهر حال مشخص شدن چیزی که عرضه شده مهم است. اگر چه یک فهرست راهنما بر روی دیسک‌نوری ممکن است گران‌تر باشد، ولی غالباً این‌گونه است که نسخه‌های الکترونیکی غالباً زودتر روزآمد می‌شوند. این قیمت ممکن است شامل یک دیسک روزآمد ۶ ماهه نیز بشود، در حالی که قیمت نسخه‌ی چاپی، تنها برای یک مجلد سالانه است.

سهولت

نکته‌ی دوم که باید بدان توجه کرد این است که آسان‌ترین گزینه، هم از نظر بازیابی اطلاعات و هم به لحاظ دسترسی فیزیکی به منبع، کدام است. مثلاً وقتی امکان انتخاب بین نسخه‌ی چاپی یا الکترونیکی یک فهرست راهنما وجود دارد، نسخه‌ی رایانه‌ای مزایای آشکاری از نظر کاوش-دسترسی سریع‌تر، راه‌های بیش‌تر برای کاوش داده‌ها و امکان چاپ یا ضبط رکوردهای پیدا شده- خواهد داشت. در مقابل، این مسئله نیز وجود دارد که معمولاً مرور اطلاعات و «انداختن نگاهی به دوروبر» یک مدخل به منظور یافتن موارد مرتبط دیگر، در

¹ Current Contents

نسخه‌ی چاپی آسانتر است. همچنین تفاوت مشخصی بین منابع مورد استفاده برای مراجعه‌ی سریع و آن‌ها که برای دوره‌ی طولانی مطالعه مورد نیازند، وجود دارد. مثلاً در یک فهرست راهنما بر روی دیسک‌نوری، برای دستیابی به دیسک، ضبط آن بر روی یک کارایستگاه، و سپس انجام کاوش زمان بیش‌تری صرف می‌شود تا این که یک مجلد از قفسه‌های بخش مرجع برداشته شود و داده‌ها بصورت دستی مرور شود. از طرف دیگر اگر اطلاعات، احتمالاً مورد استفاده‌ی فراوانی باشد و بتوان آن را به طور همیشگی روی یک رایانه‌ی مناسب قرار داد، یا اگر به چاپ‌نشانی‌های پستی نیاز باشد، شاید خرید دیسک بهترین راه حل باشد.

سطح استفاده

سطح احتمالی استفاده از یک منبع، وجه دیگری از ارائه‌ی اطلاعات است که باید مورد ارزیابی قرار گیرد، چون تأثیر بسیار زیادی بر شیوه‌های تأمین اطلاعات خواهد داشت. مثلاً یک سناریوی نسبتاً معمول از یک کتابخانه‌ی صنعتی یا دانشگاهی را در نظر بگیرید که از طریق آن، تلاش می‌شود با نیازهای کاربران در روزآمدن، با یک مجله‌ی مهم ولی گرانقیمت برآورده شود. با توجه به محدودیت مالی، این نیاز از چه راهی بهتر رفع می‌شود: با خرید عنوان، گرفتن کپی از کتابخانه‌ی بریتانیا، دسترسی به ویرایش الکترونیکی (اگر موجود باشد)، یا استفاده از «آنکاور» یا یکی دیگر از خدمات «کاس-یاس» که امروزه در بازار موجودند؟ تلاش برای سنجش تقاضای یک منبع جدید، آسان نیست، ولی تلاش برای به دست آوردن ایده‌الی در این باره، حتی اگر فقط یک برآورد بسیار تقریبی باشد، ضروری است. مثلاً برای اشتراک یک نشریه‌ی جدید، تعیین این که آیا نشریه‌ی مورد نظر مورد علاقه‌ی بیش‌تر اعضای یک بخش یا گروه تحقیقی هست یا تنها برای یک یا دو نفر اهمیت دارد. در صورت دوم، هزینه‌ی هر بار مراجعه به نشریه زیاد است و اگر کارکنان

بعداً نشریه را رها کنند، اشتراک نشریه دلیلی نخواهد داشت. در چنین مواردی مطمئناً اتخاذ روش «کاس-یاس» یا گرفتن کپی به شکل موردی، ارزان تر خواهد بود هر چند امروزه از امانت دادن بسیاری از عناوین پرمصرف، مگر وقتی که چند ماه از انتشار آن ها بگذرد، ممانعت می شود.

ملزومات سخت افزاری و نرم افزاری

هنگام تصمیم گیری درباره ی خرید یا دسترسی به اطلاعات در قالب الکترونیکی، لازم است تلویحات مرتبط با ملزومات سخت افزاری و مخابراتی، بدقت در نظر گرفته شوند. آیا تجهیزات جدیدی مورد نیاز خواهند بود یا مجموعه ی موجود، کافی است؟ مثلاً اگر یک دایره المعارف الکترونیکی بر روی دیسک نوری خریداری می شود، می توان احتمالاً بر روی کارایستگاهی که قبلاً چندین دیسک را اجرا نموده، از آن استفاده کرد.

از طرف دیگر، یک پایگاه اطلاعاتی بزرگ متن کامل که دارای تصاویر اسکن شده می باشد و بر روی چند ده دیسک ذخیره شده، احتمالاً مستلزم خرید یک رایانه ی جدید پیشرفته تر (و گران تر)، و یک واحد برجک دیسک نوری خواهد بود. حتماً یک چاپگر لیزری نیز برای چاپ اطلاعات لازم است. حتی اگر تأمین بودجه ی خرید پایگاه اطلاعاتی ممکن باشد، هزینه ی سخت افزار ممکن است بسیار گزاف باشد. ملزومات نرم افزاری را نیز لازم است در نظر گرفت مثلاً اگر تصمیم به دسترسی به ویرایش الکترونیکی یک نشریه گرفته می شود، تجهیز کارایستگاه (ها) با نرم افزار مناسب لازم است تا هر نوع عکس و شکل را بتوان ضبط کرد. امکان پذیری فنی سازوکار اطلاعات را نیز بویژه اگر طراحی یک شبکه ی دیسک نوری در نظر است، باید در نظر گرفت. دیسک نوری بعنوان یک رسانه اصولاً برای کاربرد تکنفره طراحی گردیده است نه دسترسی چند جانبه، و این مسئله ممکن است موجب بروز مشکلات فنی در شبکه بندی برخی

دیسک‌ها شود. قبل از ورود به ترتیبات عملی برای شبکه کردن یک دیسک‌نوری مشخص، باید از امکانپذیری قنی کار، اطمینان حاصل کرد.

مالکیت و مجوز

یک عامل بسیار مهم بویژه در خرید دیسک‌های نوری، مسئله‌ی مالکیت است. در حالی که برخی محصولات نظیر «انکارتا» بصورت یکجا و یکباره فروخته می‌شوند، بسیاری از پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی و متن کامل بر روی دیسک، در قالب اشتراک، فقط اجاره داده می‌شوند. مشتریان مالکیت به دست نمی‌آورند، بلکه تنها حق استفاده برای یک مدت مشخص را دارند. جز در موارد بسیار استثنایی، منابع چاپی برای نگهداری دائمی تهیه می‌شوند، قبل از مشترک شدن یک دیسک نوری، لازم است که شرایط صدور مجوز، و این که آیا اصل «مالکیت انقضایی» به کار می‌رود (بدین معنا که اگر اشتراک پایگاه اطلاعاتی بعداً لغو شود، آیا دیسک‌ها باید برگشت داده شوند یا خیر) مشخص گردد. برخی توافقاتی صدور مجوز نیز مستلزم برگشت دادن یا معدوم کردن دیسک‌های قبلی می‌باشد تا از تسلیم این دیسک‌ها به دیگر مراکز خدماتی در یک سازمان ممانعت شود. ساخت سیستم‌های اندازه‌گیری بر روی دیسک‌های نوری نیز امکانپذیر است، به نحوی که دیسک‌ها پس از مدت زمان مشخص مصرف، «از کار بیفتند». تدارکات ضمانتی نیز برای جایگزینی دیسک‌ها لازم است در نظر گرفته شوند، و دانستن این نکته نیز مفید است که خط‌مشی ناشر در قبال گم شدن، سرقت یا آسیب دیدن یک دیسک چیست. شرایط صدور مجوز یا پیش‌بینی‌های ضمانتی هر چه باشد، امضای یک توافق بدون هماهنگی با مدیریت مرکز مربوطه ابداً منطقی نیست.

کارکنان لازم

انتخاب منابع اطلاعاتی، کاری نیست که بتوان به تنهایی انجام داد این که چه اطلاعاتی انتخاب می‌شود و چگونه به کار می‌رود تأثیر مستقیم بر فعالیت‌های دیگر (بیش از همه و آشکارا بر خدمات مرجع و تحقیق) خواهد داشت. این مسئله در هیچ‌جا آشکارتر از کتابخانه‌های علمی-پژوهشی نیست که بار کاری کارکنان میز امانت با ورود دیسک نوری بسیار افزایش یافته است. بدین ترتیب، هنگامی که یک پایگاه اطلاعاتی جدید برای دسترسی یا خرید در نظر گرفته می‌شود، ارزیابی این این مطلب که برای استفاده از آن به چه سطحی از کمک نیاز خواهد بود، اهمیت دارد. چنانچه سردرآوردن از میانجی مشکل باشد، آیا کارکنان آموزش دیده به اندازه‌ی کافی و بصورت دائم برای کمک به کاربران در کاوش‌ها وجود دارند؟ در تدارک هر منبع الکترونیکی بدون شک پشتیبانی فنی خوبی نیز لازم می‌باشد. اگر مشکلات را نتوان بسرعت حل کرد، کاربران بزودی اعتماد خود را از دست خواهند داد.

تأثیر بر دیگر خدمات و فعالیت های کتابخانه

با هر نوع تغییر در تدارک منابع اطلاعاتی، پاسخ به این که احتمالاً چه تأثیراتی بر دیگر خدمات و موجودی کتابخانه، بویژه امانت بین کتابخانه‌ای و خدمات تحویل مدرک خواهد داشت، حائز اهمیت است. اگر اشتراک یک پایگاه اطلاعات کتابشناختی جدید موردنظر است، به یادداشتن این نکته خالی از فایده نیست که یکی از منابع پیش بینی نشده، مطمئناً افزایش تعداد درخواست‌های امانت بین کتابخانه‌ای خواهد بود. اگرچه ممکن است نسبت و تعداد مجلات نمایه شده‌ی موجود در مخزن، معیاری برای تصمیم‌گیری نباشد، ولی داشتن آن خیلی خوب است.

در کتابخانه‌های عمومی و علمی-پژوهشی نیز تمایل به تأمین دسترسی آسان، متأسفانه باید با نیاز به حفظ اطلاعات متوازن گردد. از این نظر، قالب‌های الکترونیکی احتمالاً ابزارهای بیش‌تری برای حفاظت ارائه می‌کنند در حالی که مثلاً نسخه‌ی چاپی یک مجله را می‌توان به آسانی خراب کرد یا دزدید، نسخه‌ی دیسک نوری یا درونخطی چنین مشکلی ندارد. ملاحظات مکانی نیز باید در نظر گرفته شوند. روی هم رفته، منابع الکترونیکی از این نظر دارای امتیازند، هر چند اگر محل فیزیکی خیلی محدود باشد، مشکلاتی در پیدا کردن فضای کافی برای مکان سخت افزار وجود خواهد داشت.

صرفه مندی

در نهایت، بیش‌ترین توجه باید به انتخاب باصرفه‌ترین راه حل معطوف گردد و نه تنها هزینه‌ی منبع بلکه هزینه‌های ضمنی از قبیل تجهیزات و پشتیبانی و نیز سهولت و رضایت در کاربرد را نیز نمی‌توان از نظر دور داشت. هر نوع سازوکار تحویل اطلاعات که انتخاب شود، ضروری است که هرگز از نیازهای کاربران غفلت نشود آن‌ها دریافت کنندگان غایی اطلاعات هستند و وسایل تأمین اطلاعات باید متناسب با مقتضیات آن‌ها باشد. با این همه تأکید بر فناوری جدید، بسادگی فراموش می‌شود که یک سیستم هر قدر هم که از نظر فنی پیشرفته باشد، باز هم باید خدماتی را حداقل در سطح آنچه قبلاً موجود بوده (اگر نه بهتر از آن)، ارائه دهد. اگر نه، از اطلاعات استفاده‌ی چندانی نخواهد شد و مبلغ هزینه شده، تلف خواهد خواهد گردید.

۸. بودجه‌بندی و مسائل مدیریتی دیگر

بودجه‌بندی یک فعالیت اصلی در تدارک اطلاعات، و در واقع عبارت است از برقراری موازنه بین به‌حداکثر رساندن منابع موجود با قبول محدودیت‌های غیرقابل اجتناب مالی. مسئله‌ی صرفه‌مندی قبلاً در ارتباط با روش تأمین اطلاعات مطرح شده‌است. اما نکات دیگری وجود دارند که در هنگام بودجه‌بندی باید ملاحظه کرد- آیا باید مالیات پرداخت، آیا می‌توان تخفیفی در نظر گرفت، میزان هزینه‌ها در صورت شبکه‌ای شدن منبع چقدر است، و این که آیا هزینه‌های تکراری وجود دارد یا خیر.

مالیات

اگرچه تحرکاتی برای وضع مالیات بر تمامی منابع چاپی صورت گرفته، در حال حاضر، حداقل کتاب‌ها و مجلات، در بریتانیا مشمول مالیات نیستند. در مورد منابع دیگر، وضعیت پیچیده‌تر است. با آن که برای داده‌های چاپی که همراه با نرم‌افزار رایگان توزیع می‌شوند، مالیاتی لازم نیست پرداخت شود، دیسک‌های نوری و پایگاه‌های اطلاعاتی که روی دیسکت توزیع می‌شوند مشمول پرداخت مالیات کامل هستند. از آنجاکه قیمت‌های ذکر شده معمولاً

بدون احتساب مالیات می‌باشند. عملاً این وضع به معنای لزوم اضافه شدن ۱۷/۵ درصد به هزینه‌ی پایگاه اطلاعاتی است. میزان استاندارد مالیات همچنین در مورد کتاب‌های طرح نقاشی، و متون آموزشی که قالب پرسش و پاسخ دارند و در آن، برای درج پاسخ‌ها جای خالی گذاشته می‌شود، لازم به پرداخت است.

تخفیف‌ها

با توجه به این که اطلاعات هر روز بیش از پیش بعنوان یک کالا به فروش می‌رسد و با توجه به ساختار متغیر تجارت کتاب، وضعیت تخفیف‌ها و سایر موقعیت‌های خاص عرضه، بصورت فزاینده‌ای پیچیده می‌شود. تا آنجا که به کتاب مربوط می‌شود، باستثنای موارد پیش فروش، برای عناوینی که مستقیماً به ناشر سفارش داده می‌شود. تخفیف‌های کمی حاصل می‌شود- این یکی از دلایلی است که بخش‌های فراهم‌آوری، کارکنان خود را از خرید نسخه‌های «به شرط» باز می‌دارند. دریافت تخفیف مستلزم تهیه‌ی کتاب از یک تأمین‌کننده‌ی مواد کتابخانه یا کتابفروشی است و سطح تخفیف نیز با نوع کتاب و قرارداد بین تأمین‌کننده و مرکز اطلاع‌رسانی مربوطه تعیین می‌گردد. به موجب شرایط «توافق کتاب خالص»^۱ این تخفیف- تنها برای کتابخانه‌هایی که اجازه‌ی دسترسی عموم را می‌دهند- از ۱۰ درصد تجاوز نمی‌کند. اخیراً با انقضای این توافق، تمامی این وضعیت در حال تغییر است. برخی کتابخانه‌ها تخفیف‌های بسیار بیشتری را درخواست می‌کنند، از طرف دیگر برخی تأمین‌کنندگان معتقدند که حواشی سود آنقدر محدودند که نمی‌توان افزایش زیادی را در تخفیف‌ها منظور نمود و باز هم به ارائه‌ی خدمات اضافی نظیر روکش کردن و برچسب زدن کتاب ادامه داد.

هر چند برای دیسک‌های نوری و منابع تخصصی‌تر، دامنه‌ی پیشنهادها ممکن است وسیع باشد-تخفیف در خرید چند سال یک فایل، در تجدید اشتراک یک نشریه‌ی موجود، در خرید نسخه‌های اضافی از یک دیسک، در گرفتن همزمان نسخه‌ی چاپی و نسخه‌ی الکترونیکی یک پایگاه‌اطلاعاتی، و تخفیف‌های عمومی برای مؤسسات آموزشی و غیرانتفاعی. دراین مورد آخر، تخفیف‌ها ممکن است بسیار سخاوتمندانه باشند و در مواردی تا نصف قیمت استاندارد برسند. بهر حال باید توجه دقیقی به مقیاس زمانی شود، نه تنها برای تخفیف در پیش خرید که تاریخ نهایی عموماً مشخص می‌گردد، بلکه در موارد دیگری که مستقیماً با یک مدیر فروش قراری گذاشته می‌شود. تصویب داخلی و تکمیل اقدامات لازم اداری برای یک خرید ممکن است مدتی وقت بگیرد و باید اطمینان حاصل کنید که تا زمان تصفیه‌ی حساب، قیمت‌های پیشنهادی تغییر نخواهند کرد.

خرید ائتلافی

عامل دیگر، این است که آیا منبع با شیوه‌ی خرید ائتلافی یا تعاونی قابل دستیابی است تا از آن طریق بتوان تخفیف‌هایی گرفت؟ مثلاً در حوزه‌ی آموزش عالی «تیم نرم‌افزاری همبسته‌ی آموزش عالی» (چست)^۱ امروزه به خاطر مجوزهای پایگاهی که از ناشران مشخص و نرم‌افزار پایگاه اطلاعاتی گرفته، کاملاً شناخته شده است. این مجوزها، تمامی دانشجویان و کارکنان یک مؤسسه را قادر می‌سازند محصولی را با هزینه‌ی فقط یک اشتراک سالانه‌ی ثابت، معمولاً با قیمتی زیر قیمت بازار مورد استفاده قرار دهند. اخیراً با یک «شورای علای آموزش عالی» (هفک)^۲ با یک اقدام، به دانشگاه‌ها امکان خرید

^۱ Combined Higher Education Software Team (CHEST)

^۲ Higher Education Funding Council (HEFC)

مجلات مشخصی را با قیمت پایین داده است. به موجب «طرح مجوز مرکزی آزمایش برای کتابخانه‌ها»^۱، «هفک» مجموع مبالغ پرداختی به چندین ناشر، از جمله «آکادمیک پرس»^۲، «بلک‌ول»^۳ و «مؤسسه فیزیک» را تأمین می‌کند. در عوض، دانشگاه‌ها اجازه اشتراک یا تجدید اشتراک مجلات مشخص شده را با قیمتی کم‌تر از فهرست قیمت‌ها خواهند داشت. مثلاً «بلک‌ول» مجلات را با ۶۰٪ قیمت معمولی تأمین می‌کند. بعلاوه این مجوز امکان کپی رایگان و سفارش مقالات در مجموعه‌های مطالعاتی را بدون پرداخت حق مؤلف بیش‌تر و دسترسی به ویرایش‌های الکترونیکی پس از آماده شدن آن‌ها فراهم می‌نماید.

قیمتگذاری شبکه‌ای

یک مسئله‌ی بسیار پیچیده در مورد دیسک نوری، قیمتگذاری مجوزهای مرکزی است که امکان دسترسی چندگانه به دیسک‌ها را فراهم می‌نماید. برخی ناشران و تأمین‌کنندگان بصورت رایگان اجازه می‌دهند که دیسک‌هایشان شبکه‌ای گردد؛ ولی بیش‌تر آن‌ها درخواست پرداخت اضافی می‌کنند و از این جا است که اشکالاتی پیش می‌آید. همان‌گونه که انتظار می‌رود هیچ نوع استاندارد در خط مشی قیمتگذاری وجود ندارد و هر ناشر مبالغ متفاوتی را برای انواع مختلف دسترسی مقرر می‌کند. این تغییر و تبدیلات بدین قرارند:

- تعداد کاربرانی که به دیسک نوری دسترسی دارند. مثلاً «مرکز تحویل مدرک»، یک نرخ مجوز سالانه برای قیمت فهرست، باضافه‌ی ۵۰ درصد برای

¹ Pilot Site Licence Scheme For Libraries

² Academic Press

³ Blackwell

شبکه‌ای کردن خدمات خبررسانی جاری «اینساید اینفوریشن»^۱ برای ۲ تا ۱۲ کاربر پرداخت می‌کند. نرخ برای افزون بر ۱۳ کاربر، ۱۰۰ درصد قیمت فهرست است. اگر چه بسیاری از تأمین کنندگان، محاسبه را بیش‌تر بر اساس تعداد کاربران همزمان انجام می‌دهند تا تعداد پایانه‌های شبکه شده؛ چرا که برخی از آن‌ها ممکن است گهگاه به دیسک نوری دسترسی برقرار کنند. نرخ‌های شبکه‌ی «سیلور پلاتر» در پله‌های سه تایی افزایش می‌یابد؛ این نرخ با ۴-۲ کاربر همزمان شروع می‌شود و به ۲۱ کاربر و بیش‌تر می‌رسد.

• **وسعت جغرافیایی شبکه:** آیا استفاده از شبکه به یک ساختمان، یک پایگاه، یا یک مؤسسه در چند محل جدا از هم محدود می‌گردد؟ در این صورت، مسئله این است که شاید کاربران بخواهند وقتی که در خانه کار می‌کنند با شبکه ارتباط داشته باشند. شاید یک ناشر اجازه‌ی استفاده‌ی شبکه‌ای را برای یک پایگاه، رایگان منظور کند، اما برای دسترسی از چندین پایگاه، مبالغی را محاسبه کند. محاسبات تأمین کننده‌ی دیگر ممکن است بستگی به فاصله بین پایگاه‌ها داشته باشد - مثلاً دو پایگاه که بیش از ۳۰ کیلومتر با هم فاصله دارند ممکن است بعنوان دو سازمان مختلف محسوب شوند.

گاهی هزینه‌ی شبکه کردن بسیار زیاد است، بنحوی که ممکن است بجای آن، خرید دو نسخه از یک دیسک، اقتصادی‌تر باشد. چنانچه هزینه سنگین باشد، راه دیگر - باستثنای مواردی که دیسک‌ها قدیمی‌اند و باید به ناشر برگردانده یا نابود شوند - عبارت است از مبادله‌ی نسخه‌های جدید با مراکز خدماتی دیگر. اگر چه از دید بیطرفانه لازم است این نکته برای کاربران روشن شود که آن‌ها به روزآمدترین اطلاعات موجود دسترسی پیدا نمی‌کنند.

¹ Inside Infomation

هزینه های تکراری

سؤالی که لازم است در مرحله ی بودجه بندی بدان پاسخ داد این است که چه نوع هزینه های (احتمالی) جاری برای نگهداری یک منبع لازم خواهد بود. در مورد مجلات و سایر مواد قابل مشترک شدن، قطعاً هزینه ی تجدید اشتراک وجود دارد: یافتن پولی که در ابتدا باید برای یک پایگاه اطلاعاتی گرانقیمت پرداخت شود ممکن است بخودی خود، کار بزرگی باشد، اما لازم است این بودجه با بودجه های تکراری سال های بعد نیز هماهنگ شود.

عامل دیگری که باید در نظر گرفت، تورم است. هزینه ی زندگی ممکن است سالانه تنها ۲ یا ۳ درصد افزایش یابد، ولی در مورد اطلاعات چاپی و الکترونیکی این چنین نیست - مثلاً برآورد افزایش ۱۰ درصد بطور متوسط برای قیمت مجلات در هر سال، منطقی است. صرف نظر از تجدید اشتراک و تورم، هزینه ی نگهداری تجهیزات و تأمین مواد مصرفی نظیر کاغذ و تونر برای چاپگر نیز وجود دارد. چنانچه هزینه ی این موارد از همان محل بودجه ی منابع اطلاعاتی پرداخت نشود، لازم است این هزینه ها از محل دیگری از بودجه ی مرکز پرداخت شود.

تخصیص بودجه

در هر نوع بودجه و خدمات، تصمیم گیری ها باید مبتنی بر چگونگی منابع مالی تخصیص یافته انجام شود. باید بین درخواست های همپایه ی حوزه های موضوعی مختلف، بین انواع مختلف منابع نظیر کتاب ها، ادواری ها و مواد دیداری-شنیداری، و نیز بین اطلاعات با قالب چاپی و الکترونیکی یک توازن برقرار شود. در یک مرکز کوچک با بودجه ی محدود، این تصمیمات ممکن است در هنگام نیاز گرفته شوند و از نیاز به تعیین پیشاپیش چگونگی تقسیم

بودجه اجتناب شود. در سازمان‌های بزرگ‌تر، عموماً تقسیم‌بندی بودجه هنگامی انجام می‌شود که منابع مالی در شروع سال مالی تحویل می‌شوند.

تعدادی از عواملی که باید در هنگام تخصیص بودجه در نظر گرفت عبارت‌اند از:

- تجربه‌ی قبلی، شاخص مفیدی برای نیازهای آینده است- هر چند مصون از خطا نیست؛ مثلاً اگر برای پوشش هزینه‌های کاوش درونخطی در سال مالی قبلی، ۱۰۰۰ پوند کافی بوده، بودجه باید برای ۱۲ ماه بعدی احتمالاً به میزان کمی افزایش یابد.

- سطح تقاضا برای انواع مدرک یا حوزه‌ی موضوعی خاص؛ مثلاً وقتی تعداد زیادی درخواست برای اطلاعات پیشه‌گانی وجود دارد، باید بودجه‌ی بیشتری برای فهرست‌های راهنما و پایگاه‌های اطلاعاتی مالی به کار گرفت.

- نیاز به ایجاد یا نگهداری مجموعه‌های خاص، نظیر یک «بخش مشاغل» یا «خدمات اطلاع‌رسانی جامعه» که بوسیله‌ی بسیاری از کتابخانه‌های عمومی ارائه می‌شود؛ حفظ روزآمدی چنین مجموعه‌هایی به معنای تدارک پول کافی برای خرید فهرست راهنماهای جدید، انتشارات دولتی نظیر قوانین مجلس، و نظایر آن.

- نیاز به جلوگیری از هزینه کردن در یک حوزه‌ی خاص یا نوع ویژه‌ای از مدارک؛ در بسیاری از کتابخانه‌های علمی-پژوهشی، یک قانون عام تجربی عبارت است از پایبندی به هزینه کردن حداکثر ۶۰ درصد کل بودجه‌ی مواد برای مجلات علمی و فنی- که با وجود افزایش قیمت‌ها که در چند سال گذشته رخ داده، کار ساده‌ای نیست.

- نیاز به حفظ توازن بین بخش‌ها و تمایلات مختلف؛ مثلاً در ارتباط با هزینه‌ی دیسک‌های نوری، پخش کردن منابع به صورتی حتی‌الامکان مساوی در بین حوزه‌های موضوعی- به منظور تضمین این نکته که با تمامی بخش‌ها منصفانه رفتار می‌شود- لازم است.

ترتیبات مالی دیگر

در برخی شرایط، ممکن است تأمین بودجه‌ی اشتراک یک منبع یا پایگاه اطلاعاتی گرانقیمت، از محل بودجه‌ی موجود امکانپذیر نباشد. اگر منبع موردنظر به اندازه‌ی کافی مهم باشد، توجه به سایر ترتیبات ممکن، سودمند خواهد بود، ترتیباتی نظیر:

- بودجه‌ی اضافی؛ قطعاً امکانات احتمالی به محیطی که یک مرکز در آن عملیات می‌کند بستگی دارد، ولی گزینه‌هایی که باید در نظر گرفت از جمله عبارت‌اند از پیشنهاد بودجه‌ی مرکزی و تسهیم هزینه به بخش‌های دیگری که علاقه مندی خاصی به یک منبع دارند. اگر چه تسهیم هزینه ممکن است در ابتدا خالی از فایده به نظر برسد، ولی موارد موفقیت آمیزی نیز وجود دارند مثلاً یک کتابخانه‌ی بیمارستانی، افزایش بودجه‌ی خدمات دیسک نوری خود را با کمک گرفتن از بخش‌ها و نیز فروش یک پایگاه اطلاعاتی آگاهی‌رسانی جاری تأمین کرد. چنانچه راه دیگر عبارت از وجود پایگاه‌های اطلاعاتی منقطع و پشتیبانی نشده‌ای باشد که در فضای ادارات حبس شده‌اند، در این صورت می‌توان رؤسای گروه‌ها را به تشریک مساعی ترغیب کرد. در عین حال، نکته‌ی دیگری که باید به یاد داشت، الزامات مستمر مالی می‌باشد- در حالی که یک پیشنهاد تک باره برای تأمین بودجه به شکل مرکزی به منظور خرید یک پایگاه اطلاعاتی جدید، ممکن است موفقیت آمیز باشد، هنوز مسئله‌ی چگونگی پیدا کردن پول برای تجدید اشتراک، وجود دارد.

- نرخ‌های محاسبه‌ی هزینه برای پرداخت هزینه‌ی یک منبع چه جزئاً و چه کل؛ صرفنظر از هر نوع مخالفت آرمانی، در یک سطح عملی، محاسبه‌ی هزینه ممکن است اثر زیانبخشی بر کاربرد یک منبع داشته باشد- یکی از دلایل موفقیت فوق العاده‌ی دیسک‌های نوری این است که پایگاه‌های اطلاعاتی در

بیش تر مراکز، در محل استفاده به شکل رایگان ارائه می‌شوند. بهر حال اگر اعاده‌ی هزینه، یک (یا تنها) گزینه‌ی عملی باشد، مسائل چندی را باید در نظر گرفت: آیا معافیتی وجود دارد یا نرخ‌ها را باید همیشه محاسبه کرد؟ چقدر را باید محاسبه کرد؟ چقدر از این محاسبات باید مشمول مالیات شود و مثلاً با نرخ ثابت یا بر اساس هر صفحه محاسبه می‌شود؟ و بالاخره باید یک ارزیابی در مورد بهترین زمان برای معمول کردن محاسبات انجام شود-شروع کار بدون پرداخت هیچ هزینه، اعمال محاسبات در مراحل بعدی را مشکل تر خواهد کرد. از طرف دیگر، یک دوره‌ی مقدماتی کاربرد رایگان، به ترویج یک منبع یا یک خدمت کمک خواهد کرد و به کاربران اطلاعاتی درباره‌ی دامنه و توان آن خواهد داد. باید امکان حذف اشتراک‌های موجود را نیز هر چند که یک گزینه‌ی عمومی نیست در نظر گرفت. اگر مجله‌ی جدیدی موردنیاز گروه خاصی از کاربران است، شاید بخش زیادی از هزینه را بتوان با صرف حذف سفارش ادواری‌های دیگری که در همان حوزه‌ی موضوعی هستند تأمین کرد. همیشه نوعی بی‌میلی قابل درک در انجام این کار وجود دارد، ولی اگر اشتراک‌ها به صورت دوره‌ای مورد بررسی قرار نگیرند، طیف مواد جدید بسیار کوچک خواهد بود.

بودجه‌های تفویض شده

در چند سال اخیر، بودجه‌بندی تفویض شده-که در طی آن، پول منابع اطلاعاتی نه توسط کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی، بلکه بوسیله‌ی بخش‌های استفاده کننده کنترل می‌شود-بویژه در مؤسسات آموزش عالی، بسیار معمول شده است. در چنین شرایطی، تصمیم‌نهایی درباره‌ی چگونگی مصرف بودجه با کاربران، یا نمایندگان منصوب شده‌ی آن‌ها می‌باشد. شکی نیست که بودجه‌بندی تفویض شده، نمایانگر چالشی برای یک مرکز می‌باشد، و حتماً

مواردی پیش می‌آید که منبعی فراهم‌آوری می‌شود که اولین انتخاب کتابداران نبوده است. بهر حال، در صورتی که همکاری و رابطه‌ی خوبی بین بخش‌ها و مرکز اطلاع‌رسانی وجود داشته باشد، می‌توان برای انجام کار، ترتیباتی را مقرر کرد. کاربران هنوز نیازمند (و معمولاً سپاسگزار) کمک در پیدا کردن انتشارات جدید، ارزیابی و مقایسه‌ی پایگاه‌های اطلاعاتی، ترتیب دادن جلسات نمایش عملیات، دوره‌های آزمایشی رایگان و تمامی فعالیت‌های دیگری که ملازم با انتخاب منابع می‌باشد، هستند. عنصر اصلی موفقیت عبارت است از رویکرد مثبت، فعال و هوشمند کارکنان کتابخانه.

خط مشی‌های توسعه‌ی مجموعه

انتخاب منابع جدید تنها یک وجه-و البته عنصر اصلی-در تدارک اطلاعات است. بررسی منابع موجود و وجین کردن منابع قدیمی یا کم استفاده نیز، هر چند که شاید کم‌تر جالب توجه و راضی کننده باشد، از وجوه ضروری تدارک اطلاعات می‌باشند. در حدوداً یک دهه‌ی گذشته، گرایشی به سمت تدوین خط مشی‌های رسمی توسعه‌ی مجموعه و تعیین اهداف فرآیندهای انتخاب (و واگذاری) وجود داشته است. برخی از این خط مشی‌ها ماهیتاً ابهاماتی دارند که در جملاتی نظیر «فراهم نمودن اطلاعات مناسب برای...» نمود می‌یابند. برخی دیگر مشخص‌ترند و اهدافی نظیر «افزایش موجودی منابع در در زمان تقاضا» را شامل می‌شوند. مثالی از یک خط مشی کاملاً روشن و خوش ساخت، خط‌مشی «خدمات کتابخانه‌ای بیرمگام» است. این سازمان مجموعه‌ای از برگه‌ها را برای کاربران منتشر کرده و در آن، هدف از روش‌های انتخاب منابع را شرح داده است. (نمونه‌ی ۱). بحث بر سر این است که بیانیه‌های خط‌مشی حتی ارزش کاغذی را که بر آن نوشته شده‌اند ندارند و زمان لازم برای این کار را می‌توان به شکل سودمندتری صرف کرد. بهر حال نکاتی در تأیید برقراری خط مشی وجود دارد، که حداقل آن این است که به تمرکز ذهن برای برنامه‌ریزی بلندمدت منابع، کمک می‌کند. در سطح عملی، این نکته اهمیت دارد که اگر خط‌مشی ترسیم می‌گردد، باید در ارتباط با کاربران یک خدمت برقرار شود. تدوین یک خط‌مشی فقط توسط کارکنان کتابخانه و مرکز

اطلاع‌رسانی، تنها به صدور بیانیه از «برج عاج» منجر می‌گردد که با نیازهای کاربران مطابقت ندارد.

آشنایی با شیوه‌ی انتخاب موجودی

هدف ما

«خدمات کتابخانه‌ای بیرمنگام» به منظور ارائه، ترویج و تشویق دسترسی به اطلاعات، و پرورش خلاقیت از طریق ارتباطات کتابی، چاپی و دیگر شکل‌های ارتباطی، به وجود آمده است.

فعالیت اصلی ما تهیه‌ی کتاب و تبلیغ درباره‌ی مزایا و لذات مطالعه برای تمامی گروه‌های جامعه است. کتاب بعنوان وسیله‌ی انتقال اطلاعات، نظرات و دانش، منحصر به فرد است.

تعیین استانداردها

ما می‌خواهیم مجموعه منابعی را ارائه دهیم که منعکس‌کننده طیف گسترده‌ی نظرات همه‌ی حوزه‌های موضوعی باشد:

- محدوده‌ی قانونی را حفظ خواهیم کرد؛
 - مدارک را صرفاً به این دلیل که «آزنده است»، حبس نمی‌کنیم؛
 - در پی ارائه‌ی اطلاعات دقیق و روزآمد خواهیم بود؛
 - بر اساس خط مشی‌های تدوین شده توسط شورای شهر، عمل خواهیم کرد.
- ما بعنوان یک مرکز عمومی درصددیم تا به نیازهای کلی جامعه-بصورت برابر- پاسخ دهیم. تمامی شهروندان بیرمنگام خصوصاً آن‌ها که دچار محرومیت اند یا غالباً از کتابخانه استفاده نمی‌کنند، حق دارند که انتظار تهیه‌ی مجموعه منابع خلاقیت آفرین، متناسب با نیازهای خود را داشته باشند. هدف ما ارائه‌ی طیفی از کتاب‌ها و موادی است که منعکس‌کننده‌ی خاستگاه‌ها و عقاید و تمایلات فرهنگی جوامع متعدد شهر می‌باشند.

چرا نیاز به انتخاب داریم؟

هر سال نزدیک به ۷۸۰۰۰ عنوان تنها در بریتانیا منتشر می‌شود. حتی در شهری به بزرگی بیرمنگام خرید همه‌ی آن‌ها برای ما ناممکن است و باید از میان آن‌ها انتخاب کرد.

یک کتاب خوب کدام است؟

در هنگام ارزیابی یک کتاب، لازم است به سؤالات چندی پاسخ دهیم:

- آیا استفاده‌ی زیادی از آن خواهد شد؟
- آیا علاقه‌مندی به آن، پایدار است؟
- آیا بخوبی تهیه شده و با ظاهر جالب توجهی ارائه گردیده است؟
- آیا چاپ و تصویرسازی خوبی دارد؟
- آیا در این موضوع، درخواستی وجود دارد؟
- آیا نیازی به نسخه‌ی روزآمد هست؟
- آیا اطلاعات آن، دقیق و روزآمد است؟
- آیا نویسنده معروف است؟
- آیا به غنای کتاب‌های موجود در قفسه‌ها کمک می‌کند؟
- آیا تمامی فرهنگ‌ها و آداب زندگی به شکل مثبت در آن توصیف شده‌اند؟

ایجاد توازن

با برنامه‌ریزی خرید، تأمین مستمر کتاب‌های جدید در طول سال تضمین می‌شود. هر سال هر کتابخانه، خرید خود را با هماهنگ کردن بودجه‌ی موجود با نیاز به منابع جدید، در مقوله‌های خاص، برنامه‌ریزی می‌کند؛ مقوله‌هایی مثل کتاب‌های اطلاعاتی، کتب تصویری کودکان، نسخه‌های بزرگ چاپی و کتاب‌هایی به زبان رایج جوامع مختلف شهروندان.

کتاب‌هایمان را چگونه می‌خریم؟

بسیاری از انتخاب‌های ما بر مبنای نمونه‌هایی که از طریق تأمین کنندگان‌مان در اختیار ما قرار می‌گیرد انجام می‌شود، ولی بر مبنای فهرست‌ها، نمایشگاه‌های تأمین کنندگان، و کتابفروشی‌های تخصصی نیز خرید می‌کنیم. بهر حال هر روشی که به کار رود، مطمئن باشید که کتاب‌ها توسط کتابدارانی انتخاب می‌شوند که بخوبی از نیازهای مشتریان‌شان آگاه هستند.

نمونه‌ی ۱ خط‌مشی انتخاب منابع در خدمات کتابخانه‌ای بیرمنگام^۱

¹ Stock Selection Policy: Reproduced by kind permission of Birmingham Library Services

نظارت بر کاربرد

راه‌هایی برای نظارت بر میزان استفاده از یک منبع دریافتی وجود دارد. روشن‌ترین نمونه عبارت است از برچسب تاریخ بروی نسخه‌های امانتی. در آثار مرجع چاپی می‌توان به کمک پرسش‌های متعدد به یک اندیشه‌ی خوب رسید؛ پرسش‌هایی درباره‌ی علت استفاده از منبع، وضع مدرک (با گوشه‌های لوله شده یا سالم) یا مفقود شدن یک منبع.

ارزیابی مجلات مستلزم الصاق یک برچسب بروی جلد هر نسخه، یا انجام پیمایشی است که در طی آن، کاربران به تمامی عناوینی که به نظرشان مفید است «رأی» می‌دهند. (نمونه‌ی ۲). نظارت بر بهره‌گیری منابع الکترونیکی را غالباً می‌توان بصورت خودکار انجام داد-مثلاً در شبکه‌های دیسک نوری، بسته‌های نرم افزاری وجود دارند که آمار مراجعه به پایگاه‌های اطلاعاتی را ثبت می‌کنند. اگر از یک سامانه‌ی ثبت استفاده شود، آمار دستی را نیز می‌توان از روی برگه‌های امضا شده‌ی روزانه استخراج کرد. روش‌های اتخاذ شده بستگی به نوع و اندازه‌ی مرکز دارد، ولی چنین روش‌هایی برای حفظ ماهیت پویای مجموعه لازم اند.

نوآوری

هنگامی که شخصی در انتخاب منابع، تازه کار است، طبیعی است که احتیاط زیادی در انجام این کار از خود بروز می‌دهد. هیچ نوع معیار درونی برای سنجش یک خرید جدید (یعنی هیچ دانش قبلی از تولیدات قابل مقایسه، یا از نظرات مربوط به هزینه‌ی مناسب برای یک منبع) وجود ندارد. ترس از انجام یک خطای گران ممکن است در ذهن بسیار بزرگ جلوه کند. اکنون که سرعت تغییر فناوری در منابع جدید اطلاعاتی بسیار زیادی که منتشر می‌گردد

بسیار زیاد است، خطر این که در مدت چند ماه، چیز بهتری به بازار عرضه شود نیز وجود دارد اگر چه احتیاط لازم است، ولی ممکن است بیش از حد باشد. برخی از خطرپذیری‌ها در انتخاب منابع غیرقابل اجتناب‌اند-از پیش نمی‌توان به یقین دانست که آیا همه‌ی چیزهای فراهم‌آوری شده به طور منظم مورد استفاده قرار خواهند گرفت یا خیر. همچنین، انتظار نامحدود برای خرید محصول «مناسب»، همیشه عملی نیست: به خاطر تأخیر، چندان تشکری به عمل نخواهد آمد- پذیرفتن خطای موردی و داشتن یک مجموعه‌ی منابع پویا که متناسب با نیازهای کاربران باشد، از مرکزی که دارای اطلاعات قدیمی و تجهیزات فرسوده می‌باشد، بهتر است.

بررسی اشتراک ادواری های علمی کتابخانه و مرکز اطلاع رسانی آموزشگاه مهندسی

آخرین بررسی اشتراک ادواری های علمی کتابخانه، در حدود ۴ سال پیش انجام گرفت. از آن زمان به بعد، هر سال، بیش از میزان افزایش بودجهی کتابخانه افزایش یافته است. به دنبال مذاکراتی که در سال ۱۹۹۵ انجام گرفت، در هیئت مدیره ی آموزشگاه توافق شد یک پیمایش کارکنان انجام گیرد تا تعیین شود که کدامیک از ادواری هایی که در حال حاضر به کتابخانه می رسد مورد نیازند، تا:

الف) توجه به عدم توازن فزاینده در هزینه کرد مربوط به کتابها با ادواری ها (نسبت ۳۰٪ به ۷۰٪ به نفع ادواری ها در سال ۱۹۹۴/۹۵ و نسبت ۲۸٪ به ۷۲٪ برای امسال)؛

ب) اجازه برای خرید عناوین جدید؛

ج) بازتاب نیازهای آموزشی و تحقیقی جاری به بهترین شکل.

وضعیت مالی موجود این احتمال را تقویت می کند که ما باید برای دو پایگاه اطلاعاتی عمده ی دیسک نوری، یعنی «اینسپک» و «کامپندکس» با استفاده از بودجه ی مربوط در سال مالی بعد، سرمایه گذاری کنیم.

ضمیمه ی این یادداشت، فهرستی از اشتراک های جاری امسال آموزشگاه، همراه با قیمت دو سال گذشته ی آن ها تقدیم می شود. علاقه مندی که شما عناوینی را که مایل به حمایت از آن ها هستید - و میزان حمایت خود از آن ها را با دادن مجموعاً ۱۰۰ «رأی» به آن ها مشخص کنید. فهرست دوم ضمیمه، عناوینی است که اخیراً برای خرید توصیه شده اند. شاید شما هم بخواهید به این عناوین رأی دهید. در صورتی که می خواهید به عناوینی رأی بدهید که در هیچیک از این دو فهرست موجود نیست، لطفاً نام آن ها را در انتهای فهرست مرقوم فرمایید. شما می توانید به هر تعداد عناوین کم تر یا بیش تری که می خواهید، رأی بدهید. هیچ نوع محدودیتی در مورد چگونگی توزیع ۱۰۰ رأی در میان عناوین مورد پشتیبانی شما وجود ندارد. سرانجام این که حتماً نام خود را در انتهای فهرست بنویسید و آن را تا جمعه اول مارس ۱۹۹۶ به کتابخانه ی «نلسن» بازگردانید. یافته های این پیمایش به هیئت مدیره ی بعدی آموزشگاه ارائه خواهد شد.

نمونه ی ۲. نظارت بر کاربرد^۱

¹ Reproduced by kind permission of Staffordshire University Library and Information Services

۹. منابعی برای کسب اطلاعات بیشتر

کتاب

- Bradley, P. UKOLUG Quick Guide to internet. London, United Kingdom Online User Group, 1995.
- Dickinson, G K. Selection and Evaluation of Electronic Resources. Englewood, Colorado, Libraries Unlimited, 1994.
- McKay, D. Effective Financial Management of Library and Information Services. London, Aslib, 1995. (Aslib Know How Guide)
- Morley, M and Woodward, H. (eds). Taming the Electronic Jungle: Electronic Information: The Collection Management Issues. National Acquisitions Group and the UK Serials Group, 1993.
- Spiller, D. Book Selection: Principles and Practice. 5th ed. London, Library Association, 1991.
- Stoker, D. Electronic Information Sources: an evaluative guide. London, Bowker-Saur, 1996
- Woodward, Hand Morley, M. Endangered Species?: Evolving Strategies for Library Collection Management. United Kingdom Serials Group and National Acquisitions Group, 1995.

مقاله

- Dade, P. Pilot trial of Blackwell's UnCover database. *Vine* 98 (March 1995) 40-2.
- Gillham, M. What makes a good multimedia CD-ROM? *Managing Information* 2 (12) December 1995 38-40.
- McMahon, K. Using the BUBL information service as an Internet reference resource. *Managing Information* 2 (4) 1995 33-35.
- McMurdo, G. How the Internet was indexed. *Journal of Information Science*. 21 (6) 1995 479-489.
- Medawar, K. Database quality: a literature review of the past and a plan for the future. *Program*, 29 (3) July 1995, 257-272.
- Mendelsohn, S. Evaluating Databases. *Information World Review*, June 1996, 28-29.
- Rowley, J and Butcher, D. Pricing strategies for business information on CD-ROM. *Journal of Information Science* 22 (1) 1996 39-46.
- Woodward, H. The impact of electronic information on serials collection management. *Serials* 7 (1) March 1994 29-36.
- Yeardon, J. Experience with SilverPlatter Electronic Reference Library at Imperial College. *Program* 29 (2) April 1995 169-175.

سازمان ها

National Acquisitions Group (NAG)

Westfield House

North Road, Horsforth,

Leeds, LS18 5HG

Tel: +44 (0) 113 259 1447

Fax: + 44 (0) 113 259 1447

Email: swolf@nag.Eunel.co.uk

The Group's membership includes individuals and organizations within publishing and bookselling, as well as librarians responsible for buying books for all types of services.

Activities include an annual conference, seminars and visits, plus the publication of NAG News and Taking

Stock, a Twice yearly journal.

OCLC Europe

7 th Floor, Tricorn House

51-53 Hagley Road

Birmingham B16 8TP

Tel: +44 (0) 121 456 4656

Fax: +44 (0) 121 456 4680

Silver Platter Information Ltd.

10 Barley Mow Passage

Chiswick

London W4 4PH

Tel: +44 (0) 181 995 8242

Fax: +44 (0) 181 995 5159

United Kingdom Serials Group

UKSG Administrator

114 Woodstock Road

Witney OX8 6DY

Tel: +44 (0) 1993 703 466

Fax: +44 (0) 1993 778 879

Email: uksg@bham.ac.uk

The UKSG was established to encourage the exchange and promotion of ideas on printed and electronic serials. The Group runs courses, holds an annual conference and publishes *Serials: the Journal of the United Kingdom Serials Group*.

ابزارهای کاوش در اینترنت

Alta Vista <http://altavista.digital.com/>
Lycos <http://lycos.cs.cmu.Edu>
Yahoo <http://www.yahoo.com>

BUBL Information Service

Dennis Nicholson,
Andersonian Library, University of Strathclyde,
101 St James' Road, Glasgow, G4 ONS.
Tel: +44 (0) 141 552 3701 ext 4632/4618
Fax: +44 (0) 141 552 3304 (mark FAO: BUBL)
URL: <http://www.bubl.bath.ac.uk/BUBL/home.html>

SOSIG (Social Sciences Gateway)

Center for Computing in the Social Sciences
University of Bristol
8 Woodland Roal
Bristol BS8 1TN
Tel: +44 (0) 117 928 8478
Fax: +44 (0) 117 928 8473
Email: sosig-info@bris.ac.uk
URL: <http://sosig.esrc.bric.ac.uk/>

Project EARL

4th Floor, Gum Court,
70 Wapping Lane
London E1 9Rl
Tel: +44 (0) 171 702 2020
Fax: +44 (0) 171 702 2019
Email: info@earl.org.uk
URL: <http://www.earl.org.uk/earl>

واژه نامه^۱

ADONIS	آدنیس
BIDS	بیدز*
BNB	بی ان بی*
Bookseller	بوکسلر*
British National Bibliography (BNB)	کتابشناسی ملی بریتانیا
BUBL	بوبل*
Business	پیشه گانی*
CAS-IAS	کاس-یاس*
Client-server	خدمتگیر-خدمتگر*
InsideInformation	اینسایداینفورمیشن*
Kinght Ridder	نایت ریدر*
Online	درونخطی
Platfrom	کارپایه*
Search	کاوش*
UnCover	آنکاور*
URL	میم*
User Interface	میانجی کاربر*
Workstation	کارایستگاه*

^۱ برابر نویسی واژه های ستاره دار به وسیله ویراستاری انجام شده است.

Information Resources Selection

Jill Lambert

Traslated by: Mehri Sedighi

**Iranian Infromation & Documentation Center
(IRANDOC)**

Tehran-2001

Information Resources Selection

Jill Lambert

Translated by:
Mehri Sedighi

شابک: ۹۶۴-۷۵۱۹-۰۱-X

ISBN: 964 - 7519 - 01 - X

انتخاب منابع اطلاعاتی

01BF0000037157

کتابخانه مرکز اطلاعات و مدارک علمی